МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Західноукраїнський національний університет

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина

Кафедра іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій

КАВУН Юлія Сергіївна

Формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення іноземних мов / Development of Students` Intercultural Competence in the Process of Learning Foreign Languages

спеціальність: 035 – Філологія

освітньо-професійна програма – Філологія (германські мови): методика викладання і переклад

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФІЛм-21

Ю. С. Кавун

_____

Науковий керівник

_____

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту:

“__”_____ 20___ р.

Завідувач кафедри

_____

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

АНОТАЦІЯ

Кавун Ю. С. Формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення іноземних мов. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр» за спеціальністю 035 - Філологія (за спеціалізаціями), освітньо-професійна програма «Філологія (германські мови): методика викладання і переклад». Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025 рік.

У роботі розкрито сутність міжкультурної компетентності здобувачів освіти і особливості її формування з позиції комунікативно-прагматичного підходу.

Розглянуто лінгвістичні аспекти розвитку міжкультурної компетентності, зокрема, досліджено роль фонових знань, культурних реалій та безеквівалентної лексики у її формуванні.

Проаналізовано комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності здобувачів, які становлять комплекс характеристик, що забезпечують ефективність, доречність і вибір адекватних комунікативних стратегій іншомовної взаємодії в умовах культурного різноманіття. Розроблено комплекс вправ, що включає завдання на розвиток дискурсивних, комунікативно-прагматичних, соціолінгвістичних та рефлексивних умінь, спрямованих на підвищення ефективності міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна комунікація, комунікативно-прагматичні особливості, мовленнєві стратегії і тактики.

ABSTRACT

Kavun Y. S. Development of Students' Intercultural Competence in the Process of Learning Foreign Languages. Qualification work for the degree of Master in speciality 035 - Philology (by specializations), educational and professional programme «Philology (Germanic Languages): Teaching Methodology and Translation». West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The work reveals the essence of intercultural competence of students and peculiarities of its development according to the communicative-pragmatic approach.

The linguistic aspects of the development of intercultural competence are considered, in particular, the role of background knowledge, cultural realities and non-equivalent vocabulary in its formation is investigated.

The communicative-pragmatic features of the development of intercultural competence of students are analyzed, which constitute a set of characteristics that ensure the effectiveness, relevance and selection of adequate communication strategies under the conditions of cultural diversity. A set of exercises has been developed, which includes tasks for the development of discursive, communicative-pragmatic, sociolinguistic and reflective skills aimed at increasing the effectiveness of intercultural interaction.

Keywords: intercultural competence, intercultural communication, communicative-pragmatic features, communicative strategies and tactics.

ЗМІСТ

ВСТУП……6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ……9

1.1. Сучасні підходи до визначення сутності поняття «міжкультурна компетентність» у науковій літературі ……9

1.2. Особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти……...21

Висновки до першого розділу…….....35

РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ……...37

2.1. Роль фонових знань, реалій та безеквівалентної лексики у формуванні міжкультурної компетентності здобувачів освіти…….....37

2.2 Мовленнєві стратегії і тактики як складові міжкультурної компетентності……...42

Висновки до другого розділу……....48

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ…….50

3.1. Комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності……...50

3.2.Комплекс вправ і завдань для формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти……...54

Висновки до третього розділу……...73

ВИСНОВКИ……...75

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..77

ВСТУП

Роль міжкультурної комунікації є надзвичайно важливою сьогодні. Саме через спілкування людей з різних культур відбувається досягнення важливих професійних, дипломатичних, політичних цілей. Ефективність такого спілкування залежить від здатності його учасників, які представляють різні народи і культури розуміти один одного.

Формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти під час вивчення іноземних мов є однією з ключових тенденцій сучасної мовної освіти, оскільки глобалізаційні процеси, інтенсивні міжкультурні контакти та зростання мобільності вимагають від майбутніх фахівців уміння ефективно діяти у багатокультурному просторі. Іноземна мова перестає бути лише засобом комунікації, вона набуває статусу інструмента глибшого розуміння культурних смислів. У зв'язку з цим навчання іноземних мов має забезпечувати не лише розвиток мовленнєвих компетентностей, а й формування здатності до толерантної взаємодії, інтерпретації культурних смислів, використання комунікативних стратегій, спрямованих на запобігання комунікативним конфліктам і непорозумінням.

У цьому контексті виникає необхідність інтеграції культурного компонента у зміст мовної підготовки здобувачів вищої освіти. Усе це робить тему дослідження надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і практичному аспектах. Оволодіння міжкультурними комунікативними уміннями набуває особливого значення у вивченні іноземних мов вищій школі.

До питання формування міжкультурної компетентності звертаються у своїх працях вітчизняні (О. Байбакова, Ф. Бацевич, О. Зеліковська, О. Біляєв, О. Коломінова, О. Кричківська, Л. Зєня, О. Пришляк, В. Редько, С. Роман, Т. Полонська, О. Пасічник, С. Ніколаєва та ін.) та зарубіжні (М. Байрам, Дж. Бенкс,

В. Гудикунст, Г. Гайлс, Д. Діардорф, А. Кнап-Поттохоф, Р. Портер, А. Фантіні, Г. Хофстеде, Д. Хупс та ін.) вчені.

Однак потребує подальшого дослідження зміст мовної підготовки здобувачів у контексті розвитку міжкультурної компетентності, лінгводидактичні підходи до до формування умінь міжкультурної комунікації та комунікативні стратегії міжособистіної взаємодії, що і визначило актуальність теми дослідження.

Об'єктом дослідження є міжкультурна компетентність

Предмет дослідження – особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення іноземних мов.

Метою дослідження є проаналізувати особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення іноземних мов.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи до визначення сутності поняття «міжкультурна компетентність» у науковій вітчизняній і зарубіжній літературі.

2. Визначити особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти.

3. Розкрити лінгвістичні засади формування міжкультурної компетентності, зокрема проаналізувати роль фонових знань, реалій та безеквівалентної лексики.

4. Охарактеризувати мовленнєві стратегії і тактики та визначити їх роль у формуванні міжкультурної компетентності.

5. Визначити комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності та охарактеризувати їх вплив на успішність міжкультурної комунікації.

6. Розробити та обґрунтувати комплекс вправ і завдань для формування міжкультурної компетентності здобувачів.

У процесі дослідження використовувалися такі ***методи:***

теоретичні – аналіз, синтез; узагальнення, класифікація – для визначення сучасних підходів до розуміння сутності міжкультурної компетентності, впорядкування понять;

лінгвістичні – лінгвістичний аналіз – для визначення ролі культурно-маркованих одиниць, мовленнєвих стратегій і тактик; порівняльний аналіз – для зіставлення мовних і культурних явищ;

емпіричні – спостереження, вивчення досвіду роботи викладачів іноземних мов.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні лінгвістичних засад формування міжкультурної компетентності здобувачів та визначенні комунікативно-прагматичних особливостей розвитку міжкультурної компетентності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці комплексу вправ і завдань, які здобувачі освіти можуть застосовувати під час вивчення іноземної мови з метою розвитку міжкультурної компетентності.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися і обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції у філологічних і педагогічних дослідженнях: вітчизняний і міжнародний вимір» (Тернопіль: ЗУНУ, 2025).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 66 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 83 сторінки, із них 70 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Сучасні підходи до визначення сутності поняття «міжкультурна компетентність» у науковій літературі

У сучасному глобалізованому світі комунікація виходить далеко за межі національного контексту, охоплюючи різні культури, мовні системи та спільноти. Це зумовлює необхідність формування здатності здобувачів освіти до ефективної комунікативної взаємодії в умовах культурного різноманіття.

Важливість міжкультурної комунікації особливо актуальна у сфері освіти, міжнародному бізнесі, політиці та науці. Саме володіння відповідними знаннями і навичками дає змогу ефективно співпрацювати з представниками різних культур, створювати умови для продуктивного діалогу та спільного вирішення проблем. За таких умов важливим є не лише знання іншої культури, а й уміння будувати ефективну комунікацію, долати мовні та культурні бар'єри, проявляти повагу до інших традицій і цінностей.

У цьому контексті актуальною постає проблема формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти. Насамперед, з'ясуємо сутність понять «компетентність», «культура», «міжкультурна комунікація», «міжкультурна компетентність».

Поняття «компетентність» займає важливе місце в сучасній лінгводидактичній науці, оскільки визначає якісні характеристики підготовленості особистості до ефективної діяльності в різних її сферах.

З-поміж вітчизняних науковців питання компетентності досліджували Н. Бібік, І. Зязюн, О. Пометун, Н. Сидорчук, О. Овчарук та ін.

Учені розглядають компетентність як особистісну характеристику, яка сприяє успішній життєдіяльності людини в сучасному суспільстві та як [16].

У працях зарубіжних учених (Н. Хомський, В. Худмахер, Ф. Вейнерт, Д. Райхен, С. Вальде, Л. Салганік та ін.) компетентність визначається як здатність мобілізувати знання та навички для розв'язання реальних проблем, тобто не стільки володіння окремими знаннями, скільки вміння інтегрувати їх у цілісний ресурс для практичних дій. Тобто компетентність тлумачиться як динамічна характеристика, що формується під час навчання, професійної чи соціальної діяльності.

З позиції компетентнісного підходу, компетентність визначається як ключовий результат освіти та показник здатності особистості до самостійної, відповідальної й ефективної діяльності в суспільстві, як: «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [7].

Компетентнісний підхід є одним з основних, який впроваджено сьогодні в систему вищої освіти, що відображено в основних нормативних документах. Відповідно до змісту Освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти, вони повинні оволодіти низкою загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, які окреслено відповідно до їх спеціальностей.

Оволодіння необхідними компетентностями відбувається в конкретному культурно-мовному середовищі, яке характеризується своїми правилами, нормами, способом поведінки і навіть мислення. Таке оволодіння має діяльнісний характер і відбувається у процесі комунікативної діяльності. Отже, зв'язок між мовою, культурою і комунікацією є очевидним.

Поняття «культура» має багатовимірний характер, про що свідчать різні підходи до визначення його сутності. Одне з найбільш загальних тлумачень культури – це поняття високої культури, яке охоплює мистецтво, музику та ін.,

тобто все те, що створено людиною, а не природою. У ширшому розумінні поняття «культура» ототожнюється з поняттям «цивілізація». Культурний досвід передається із покоління в покоління за допомогою мови, як однієї із самобутніх знакових систем. Кожна людина у процесі свого життя оволодіває тими культурними цінностями, які були створені її попередниками.

За допомогою мови відбувається комунікація між людьми, а отже передається досвід, що в кінцевому результаті призводить до створення нових артефактів культури. Можна сказати, що культура твориться у процесі комунікації, отже, культура – це не просто правила та ідеї, це спосіб життя певної лінгвокультурної спільноти.

Американський вчений Е. Голл писав, що культура – це комунікація, а комунікація є культурою [51]. Згідно з концепцією Е. Голла культура розглядається як сукупність цінностей, норм і переконань, які утворюють систему смислів представників певної етнічної і культурної спільноти, які визначають їх ціннісні орієнтири та впливають на комунікативні процеси у міжкультурному контексті.

У сучасній лінгвістиці комунікацію розглядають як спілкування, обмін думками, ідеями, як специфічну форму людської взаємодії у процесі життєдіяльності людей [2, с. 28]. Під час комунікації учасники оперують значеннями за допомогою повідомлень, в яких міститься інформація. Комунікація завжди здійснюється в контексті певної культури і з використанням мови, якою послуговуються носії цієї культури. Коли людина потрапляє в інше культурне середовище, вона потрапляє в іншу систему правил спілкування і цінностей, притаманних цій системі.

Усвідомлення важливості культурно-історичних аспектів у процесі комунікації зумовило зростання інтересу науковців до дослідження міжкультурної комунікації.

Міжкультурну комунікацію розглядають як особливий вид спілкування носіїв різних культур, які користуються різними мовами [2, с. 252]. Незнання норм і правил комунікативної поведінки людей з різних культур може призвести до низки непорозумінь як у процесі спілкування, так і під час вирішення актуальних питань у різних соціально-економічних, політичних та побутових сферах. Національно-культурні чинники впливають як на розвиток лексичних одиниць, їх семантику, так і на весь процес комунікації.

До основних аспектів міжкультурної комунікації відносять ті, що пов'язані з культурними традиціями, соціальними чинниками, етнопсихологією, специфікою тезаурусу конкретної лінгвокультурної спільноти та аспекти, які визначаються особливостями окремої мови.

Відповідно до теорії лінгвістичної відносності (Сепіра - Уорфа) мислення і поведінка людини повністю залежать від структури мови, якою людина говорить від народження і завдяки якій у її свідомості формується мовна картина світу. Утім, як зазначають науковці, когнітивна діяльність людини лише частково визначається мовою, оскільки в пізнанні важливу роль відіграє наука, практична діяльність та процеси сприйняття інформації [2, с. 255]. Усі ці чинники формують концептуальну картину світу, яка не завжди відповідає мовній, оскільки уточнюється і коригується.

У міжкультурному спілкуванні виокремлюють універсальну та ідіоетнічну складові. Універсальними є компоненти комунікативного акту (адресат, адресант, мовні засоби, контекст, повідомлення, ситуації); мовленнєві акти; організація комунікації, функції комунікації.

Ідіоетнічну складову, як зазначає Д. Хаймс, представляють люди різних культур зі своїми звичаями, цінностями й віруваннями, які створюють мовну реальність і володіють особливими комунікативними системами [2, с.256].

Основним способом міжкультурної комунікації є вербальна комунікація, оскільки саме в словах міститься основний смисл значень повідомлень. Знання лексичних, граматичних, фонетичних особливостей іноземних мов є запорукою успішної міжкультурної комунікації. Специфіка уявлень окремої лінгвокультурної спільноти про світ найяскравіше проявляється в лексиці і фразеології.

Оскільки слово має не лише значення, а і смисл, який може відрізнятися відповідно до ситуації спілкування, важливим фактором для забезпечення успіху міжкультурної комунікації є розуміння адресатом смислу слів, які промовляються адресантом. Значення слова передає знання, яке закріплене у свідомості людей і зазначене в словнику, смисл слова визначається відповідно до його функціонування у мовних текстах. Значення і смисл є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Саме смисли, а не значення є показниками порозуміння між представниками різних культур в процесі їх комунікації [15, с. 141 - 142].

Національно-культурна специфіка відображається не лише у вербальній поведінці представників певної культури, а і під час невербального спілкування. Одні й ті ж самі жести в різних культурах можуть означити різні смисли. Наприклад, американці вважають людей, які уникають зорового контакту, підозрілими, неуважними, такими, кому не можна довіряти, тоді як у японців, які не дивляться прямо у вічі співрозмовнику, а опускають погляд, це є виявом поваги до людей, хто є вищим за рангом. Те, що в одній культурі можливо виразити паралінгвістичними засобами, в іншій є неприйнятним. Так, у європейських культурах привітання, запрошення чи відмова може відбуватися за допомогою жестів, кивка голови, натомість у китайській чи японській культурах такі норми спілкування є неприйнятними.

Важливе значення у кожній окремій культурі відіграє мовна символіка і стереотипи, які впливають на спосіб мислення і комунікативну поведінку носіїв мови. Мовна символіка розглядається як вираження за допомогою мови понять,

ідей, почуттів, які мають особливе значення для певної лінгвокультурної спільноти [2, с. 257].

«Стереотип – схематизований і певною мірою однобічний образ явища, людини, речі, який ґрунтується на невеликій кількості або одній рисі оцінного характеру, які вважають типовими для всього класу речей...» [2, с. 258]. Тобто в межах певної культури за об'єктами, предметами чи речами закріплюються певні ознаки, які характеризують ці об'єкти, але в іншій культурі чи навіть регіоні однієї культури ці ознаки можуть бути незрозумілі і навіть будуть по-іншому трактуватися.

Стереотипи та культурно-мовна символіка безпосередньо впливають на міжкультурну комунікацію, адже вони визначають, як люди сприймають один одного**,** як формулюють думки**,** виражають емоції та реагують на поведінку співрозмовника**.** Наприклад, за британцями закріпилися стереотипи як про стриманих, ввічливих співрозмовників, які дотримуються дистанції у спілкуванні, уникають особистих тем. Згідно з стереотипами, які склалися про американців, вони є оптимістичними, амбітними, проявляють індивідуалізм і прагматизм

Українці схильні виражати свої емоції відкрито через інтонацію, жести, міміку. Під час спілкування вони можуть перебивати один одного з ентузіазмом або активно висловлювати підтримку. *«Та що ти кажеш! Серйозно?»* Для представників інших культур це може здаватися занадто емоційним.

Українці прагнуть встановити довірливі відносини навіть у діловому контексті. Часто пропонують каву, їжу, запитують про особисте життя як ознаку доброзичливості. Для іноземців це може виглядати як «надмірна близькість».

Британці уникають надмірної емоційності чи прямоти. Використовують непрямі вислови: *Perhaps we could try another approach?* замість *You're wrong.* Це може здаватися нещирим для українців, які звикли до більш відкритого спілкування. Характерною рисою для представників британської і

американської культури є постійне вживання ввічливих форм *Please*, *Thank you*, *Sorry* . Це частина культурного коду, а не обов'язково щира емоція. Українці, не використовуючи таких мовленнєвих формул, можуть здатися грубуватими, дивуватися поверховості тем про погоду і чекати більш особистої бесіди.

Вагому роль у міжкультурній комунікації має мовленнєвий етикет як система усталених мовних формул, які вживаються під час повсякденних ритуалів вітання, прощання, побажання, запрошення, вибачення та ін. Саме у формах мовленнєвого етикету значною мірою розкривається загальна і мовна культура особистості та її цінності, а також цінності суспільства та взаємини між людьми. Мовленнєвий етикет впливає на поведінку комунікантів, оскільки він визначається етнічними особливостями кожної культури.

Згідно з теорією інтегративної комунікації і крос-культурної адаптації (Я. Ю. Кім), міжкультурна комунікація і адаптація до її умов передбачає безперервний і динамічний, двосторонній процес взаємодії між індивідом і новим культурним середовищем. Центральним положенням цієї теорії є думка, що комунікація є ключовим механізмом адаптації через яку людина засвоює нові культурні норми, змінює поведінку, розширює світогляд і поступово інтегрується у нове суспільство [53]. На думку Я. Ю. Кім, у процесі адаптації особистість переходить від етноцентричного бачення світу до інтеркультурного. У результаті постійної комунікативної взаємодії формується інтеркультурна особистість – людина, яка здатна інтегрувати елементи різних культур і діяти ефективно в мультикультурному середовищі.

Досліджуючи проблему міжкультурної комунікації Е. Голл розробив теорію «культурних моделей взаємодії при спілкуванні» [51]. Учений вказував на необхідність дослідження механізмів порозуміння і навчання людей міжкультурної комунікації, яку він визначає як ефективний метод трансформації представників різних культур у представників мультикультурного суспільства.

У процесі міжкультурної комунікації розвивається міжкультурної компетентність співрозмовників. До питання формування міжкультурної компетентності звертаються у своїх працях вітчизняні (О. Байбакова, Ф. Бацевич, О. Зеліковська, О. Біляєв, О. Коломінова, О. Кричківська, Л. Зєня, О. Пришляк, В. Редько, С. Роман, Т. Полонська, О. Пасічник, С. Ніколаєва та ін.) та зарубіжні (М. Байрам, Дж. Бенкс, В. Гудикунст, Г. Гайлс, Д. Діардорф, А. Кнап-Поттохоф, Р. Портер, А. Фантіні, Г. Хофстеде, Д. Хупс та ін.) вчені. Проте, аналіз наукової лінгвістичної і педагогічної літератури свідчить, що науковці по-різному підходять до визначення сутності міжкультурної компетентності, змісту і кількості її структурних компонентів.

Міжкультурну компетентність розглядають з позицій когнітивного, особистісно-діяльнісного, комунікативного, культурологічного, лінгвістичного, дискурсивного підходів і трактують як комплексну, багатовимірну здатність ефективно взаємодіяти з представниками інших народів і культур. Така здатність поєднує знання, цінності та поведінкові уміння.

З позиції антропології міжкультурну компетентність визначають як спроможність представників різних етнічних груп налагоджувати ефективну взаємодію, а також як здатність толерантно сприймати іншу культуру, дотримуючись стандартів поведінки, які є прийнятими у різних етнокультурних спільнотах [26, с. 73].

А. Фантіні у своїх дослідженнях трактує міжкультурну компетентність як комплекс здатностей, необхідний для взаємодії з іншими людьми, які відрізняються від нас своєю культурою і використовують іншу мову. Таке визначення міжкультурної компетентності, на думку, дослідника передбачає володіння певним комплексом знань; розвиток відповідного ставлення до інших; сформованість відповідних умінь і навичок; усвідомлення (обізнаність) знань; володіння мовою

(мовна компетентність) [48]. Вчений вважає, що без належного рівня володіння мовою, рівень розвитку міжкультурною компетентності не може бути високим.

Американські дослідники Е. М. Роджерс і Т. М. Стейнфатт визначають міжкультурну компетентність як інструмент завдяки якому представники різних культур з різними цінностями можуть ефективно спілкуватися між собою [58, с. 222].

Інший американський вчений Д. Дієрдорф розглядає міжкультурну компетентність як здатність цілеспрямовано розвивати знання, уміння й навички, які впливають на зміни у поведінці й спілкуванні і сприяють ефективній міжкультурній взаємодії [45, с. 254].

З позиції лінгвістичного підходу німецькі вчені К. Кнапп, А. Кнапп-Поттькофф трактують міжкультурну компетентність як міжособистісну взаємодію представників різних культур, що передбачає їх здатність до розуміння одне одного [54, 55].

Вітчизняний вчений Г. Копил, досліджуючи можливості здійснення ефективної професійної діяльності в умовах діалогу культур фахівців із міжнародної економіки, говорить про інтеркультурологічну компетенцію, яку розглядає як інтегративну якість особистості з усвідомленням мотивів професійної діяльності та визначеною пріоритетністю інтеркультурологічних знань, умінь і навичок [11].

Низка науковців розглядають міжкультурну компетентність як складову іншомовної комунікативної компетентності, яка її доповнює окремим змістом (О. Кричківська, С. Ніколаєва, О. Пасічник, В. Редько, С. Дж. Савіньйон, Ян ван Ек).

О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, С. Ніколаєва зазначають, що міжкультурна компетентність є складовою міжкультурної комунікативної компетентності, формування якої передбачає «володіння комплексом комунікативно релевантних

знань як про рідну, так і про інші культури; вміння адекватно використовувати ці знання під час контактів і взаємодії з представниками інших культур» [18, с.36].

Натомість інші вчені (О. Комар, О. Джурило, М. Байрам, А. Фантіні) вважають, що комунікативна і міжкультурна компетентності є окремими явищами, які доповнюють і впливають одна на одну.

Так, О. Комар, О. Джурило трактують міжкультурну компетентність як стратегічний ресурс, який забезпечує конкурентноспроможність, професійну мобільність фахівця і дає змогу адаптуватися до різних культурних контекстів [56].

О. Зеліковська розглядає міжкультурну компетентність як певну сукупність знань, умінь і навичок, на основі яких здобувачі вищої освіти можуть успішно спілкуватися з іноземними колегами та партнерами у професійному і побутовому середовищі [8].

М. Байрам (M. Byram) взявши за основу критерій мови, якою послуговуються комуніканти, розмежовує поняття «міжкультурна компетентність» і «комунікативна компетентність» і зазначає, що володіння міжкультурною компетентністю уможливлює взаємодію з представниками інших культур своєю рідною мовою, тоді як міжкультурна комунікативна компетентність передбачає спілкування іноземною мовою [42, с. 70]. Вчений зазначає, що мета навчання іноземної мови полягає саме у розвитку міжкультурної компетентності, а її формування відбувається у результаті освоєння дискурсивної, лінгвістичної і соціолінгвістичної компетенцій.

Отже, бачимо, що існують різні погляди науковців щодо розгляду сутності поняття «міжкультурна компетентність». Відповідно це стосується і визначення її структурних компонентів.

Так, у зарубіжній науковій літературі вчені в основному аналізують компонентний склад міжкультурної компетентності переважно за такими

складовими як знання, уміння, навички, культурна і критична, усвідомленість [45, 46, 47].

М. Байрам виокремлює п’ять складових у структурі міжкультурної компетентності: ставлення до іншої культури, знання, уміння інтерпретації і співвіднесення, уміння відкриття та взаємодії, критичне усвідомлення культури [44]. Розвиток міжкультурної компетентності згідно з такою моделлю призводить до оволодіння комплексом знань, умінь, навичок і критичної усвідомленості культурних цінностей і явищ, у тому числі, і власної культури.

Модель А. Фантіні містить чотири структурних компоненти: ставлення, знання, уміння та усвідомлення і підкреслює динамічний характер розвитку міжкультурної компетентності як безперервного процесу, що відбувається у взаємодії культур [48, 47]. Ключовим у елементом у моделі А. Фантіні є розвиток усвідомлення себе та «іншого» через ставлення, знання, уміння. Результатом такого формування є особистісне зростання і глибока саморефлексія, що забезпечують стійку здатність до ефективної міжкультурної комунікації.

В основі моделі міжкультурної компетентності, яка запропонована Д. Діардорф, знаходяться знання і навички, оволодіння якими призводить до розвитку таких особистісних якостей як гнучкість, емпатія, розвитку етнорелятивістичного ставлення, а відтак і до ефективної поведінки у міжкультурній взаємодії, що передбачає уважне слухання, спостереження, аналіз, оцінку, інтерпретацію і взаємозв’язок [45,46].

Модель розвитку міжкультурної чутливості М. Бенета [38] орієнтована на розвиток толерантності й здатності бачити світ з позицій іншої культури і включає шість етапів формування – від етноцентризму до етнорелятивізму: заперечення, захист, мінімізація культурних відмінностей, прийняття, адаптація та інтеграція.

Модель культурного шоку К. Оберга та Ю. Больтена розглядають як модель зустрічі двох культур, яка передбачає такі етапи: ейфорія (сприйняття спочатку

лише позитивного); непорозуміння, що виникає в результаті незнання норм і правил поведінки чужої культури; колізії, коли через непорозуміння не сприймається інша культура; прийняття відмінностей (з'являється розуміння чужої культури); акультурація (відмінності і поведінкові норми чужої культури стають зрозумілими) [4].

У вітчизняній науковій літературі домінують структурно-функціональні моделі, які характеризуються компонентним складом з визначеними етапами формування та ефективними засобами реалізації.

Так, А. Любас у структурі міжкультурної компетентності визначає такі компоненти: цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-процесуальний, результативний та корегувальний [14, с. 170].

М. Князян у складі міжкультурної компетентності виокремлює спонукальний компонент (інтерес до культури, прагнення вивчати іноземну мову, когнітивний компонент (культурологічні знання, мовні знання), функціональний компонент (мовленнєві вміння) та окреслює аналітико-пошукові та креативно-дослідницькі завдання з метою її формування [9, с. 479].

О. Пришляк розглядає структурну модель міжкультурної компетентності фахівців соціономічних спеціальностей як складне інтегративне утворення особистісних якостей і здібностей, що містить у своєму складі мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-практичний, комунікативний та конотативний компоненти [26, с. 270].

У структурі міжкультурної компетентності фахівців медичної галузі Т. Пилип виокремлює когнітивний, афективний та поведінковий компоненти, кожен з яких містить знання, уміння, навички та здатності [22, с. 92].

Ж. Чжао розглядає міжкультурну компетентність майбутніх філологів як єдність мотиваційного, гносеологічного, праксеологічного та афективного компонентів, які характеризуються взаємозалежністю і взаємозумовленістю [35].

Трактуючи міжкультурну компетентність як ступінь виявлення фахівцем знань, умінь, навичок, що дають можливість адекватно оцінювати особливості міжкультурної взаємодії з представниками інших культур і використовувати відповідні способи комунікації та впливу задля ефективної співпраці І. Козубовська, С. Васьків зазначають, що міжкультурна компетентність не є статичним утворенням, а вимагає постійного розширення і вдосконалення знань про культурні особливості [10 с. 130 – 131.]

Отже, незважаючи на розбіжності науковців у підходах до визначення сутності поняття «міжкультурна компетентність», сформованість міжкультурної компетентності визначається як важливий чинник міжкультурної комунікації.

Проаналізувавши наукові джерела можемо зробити висновок, що міжкультурна компетентність – це здатність особистості ефективно й доречно використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації у різних ситуативних контекстах на основі сформованої системи знань, умінь, навичок та цінностей. Така здатність здобувачів освіти найбільше розвивається і повною мірою розкривається під час вивчення іноземної мови.

1.2. Особливості формування міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти

Сучасні тенденції розвитку суспільства зумовлюють нове розуміння ролі іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації та професійної мобільності. Якщо раніше при вивченні іноземної мови акцент робився переважно на засвоєнні лексики та граматики, то сьогодні провідними стають комунікативний та міжкультурний аспекти. Вивчення іноземної мови перетворюється з процесу оволодіння мовними засобами на діяльність, що охоплює розвиток комунікативних

стратегій, особистісних якостей здобувачів, здатностей до діалогу культур, володіння комунікативними тактиками.

У центрі сучасних методологічних підходів акцент робиться на розвиток здобувача як суб'єкта полікультурного простору, який володіє не лише мовними знаннями, але й умінням інтерпретувати культурні коди, символи, моделі поведінки. Це означає, що формування міжкультурної компетентності, яка забезпечує ефективність спілкування у глобалізованому світі, є невід'ємним компонентом змісту сучасної освіти.

Формування міжкультурної компетентності у процесі навчання іноземних мов здійснюється на основі визначених цілей, принципів, підходів, методів, засобів та змісту навчання.

З-поміж основних підходів, які застосовують у процесі навчання іноземних мов виокремлюють наступні: компетентнісний, особистісно-діяльнісний (комунікативно-діяльнісний), культурологічний, рівневий, рефлексивний, професійно орієнтований підходи [18, с. 82 – 86].

Зважаючи на предмет нашого дослідження вважаємо, що саме компетентнісний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, рефлексивний і комунікативно-прагматичний підходи найбільшою мірою сприяють формуванню міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти.

Компетентнісний підхід орієнтований на формування у здобувачів здатностей і якостей, які дозволяють їм ефективно діяти в міжкультурному середовищі. Відповідно до цього підходу, розвиток міжкультурної компетентності має бути результатом цілеспрямованого навчання, тобто відбувається зміщення акцентів із накопичення знань на розвиток у здобувачів здатностей практичної мовленнєвої діяльності у сучасному полікультурному просторі.

Особистісно-діяльнісний (комунікативно-діяльнісний) підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей здобувачів, тобто їх інтересів, мотивації,

життєвого досвіду, а також їх залучення до активної діяльності під час навчання. Відповідно до цього підходу, навчання іноземних мов має діяльнісний характер, оскільки спілкування на занятті здійснюється під час мовленнєвої діяльності, у ході якої здобувачі вирішують поставлені завдання. Діяльність, спрямована на формування міжкультурної компетентності, може мати форму обговорень, рольових ігор, проєктів, різних форм моделювання ситуацій міжкультурної комунікації тощо.

Культурологічний підхід у процесі вивчення іноземної мови спрямований на взаємодію мови і культури, акцентує увагу на вивченні культури як явища, тобто традицій, цінностей, норм, символів та інтеграції культурологічного знання у мовне навчання. Здобувачі не лише отримують мовні знання, але й знайомляться з культурним контекстом країни, мова якої вивчається, а також розширюють знання власної культури. Впровадження такого підходу передбачає створення культуротворчого середовища на заняттях з іноземної мови як сукупності освітніх чинників, що впливають на загальний розвиток здобувачів [20] та сприяють формуванню міжкультурної компетентності.

Рефлексивний підхід у вивченні іноземних мов передбачає осмислення власних навчальних дій, мовленнєвого досвіду та комунікативних стратегій, що сприяє глибшому й більш стійкому оволодінню знаннями й навичками міжкультурної комунікації. Він орієнтує здобувачів не лише на відтворення мовних структур, а й на аналіз власних помилок, оцінку ефективності способів спілкування та визначення шляхів їх удосконалення.

Комунікативно-прагматичний підхід до формування міжкультурної компетентності ґрунтується на розумінні мови як інструмента досягнення комунікативної мети в умовах реальної міжкультурної взаємодії. Його сутність полягає у спрямованості навчального процесу на оволодіння здобувачами не лише

мовною системою, а й умінням доречно й ефективно використовувати мовні засоби відповідно до соціального контексту, ролей і статусу учасників спілкування.

У процесі формування міжкультурної компетентності застосовуються загальні та методичні принципи навчання [18, 33].

Принцип наочності у викладанні іноземних мов і формуванні міжкультурної компетентності реалізується у процесі навчання через створення умов для використання засобів зорової і слухової наочності, яка слугує зразком іншомовного мовлення і його функціонування у культурі. Завдяки наочності забезпечується успішне оволодіння навичками іншомовної діяльності, стимулюється інтерес до навчання, оскільки здобувачі мають можливість побачити і почути (аудіо/відео матеріали) носіїв мови у процесі їх мовленнєвої поведінки.

Принцип міцності передбачає усвідомлене засвоєння здобувачами необхідного лінгвістичного і культурологічного матеріалу, а також контроль рівня засвоєння цього матеріалу і вмінь володіння ними.

Принципи свідомості реалізується через організацію навчання, у процесі якого відбувається усвідомлення правил виконання певних дій з відібраним мовним, мовленнєвим і лінгвосоціокультурним матеріалом і наступне автоматичне виконання дій у контексті комунікативної міжкультурної діяльності.

Принцип науковості означає, що здобувачам пропонуються актуальні і обґрунтовані в сучасній науці положення щодо особливостей іншомовної міжкультурної комунікації і застосовуються відповідні методи навчання, спрямовані на формування міжкультурної компетентності.

Принцип активності реалізується за умови інтенсивної навчальної діяльності здобувачів, яка передбачає їх мовленнєво-розумову активність в процесі оволодіння міжкультурною компетентністю з використанням інтерактивних методів і форм навчання.

Принцип виховного навчання реалізується під час навчання іноземних мов, спрямованого на виховання міжкультурної особистості, яка здатна ефективно діяти у сучасному глобалізованому світі з вихованим почуттям терпимості до звичаїв, норм, моделей поведінки і традицій іншої культури та емпатії до співрозмовника.

Принцип врахування індивідуальних особливостей суб'єктів навчання базується на індивідуалізації навчання, врахуванні індивідуально-психологічних особливостей здобувача, які впливають на успішність навчання та оволодіння міжкультурною компетентністю.

Принцип міжпредметної координації реалізується через з'ясування змісту професійної підготовки здобувачів та виділення міжкультурних аспектів у цій підготовці, проведення інтегрованих занять із профільних дисциплін іноземною мовою. У результаті створюються необхідні умови для формування міжкультурної компетентності, розвитку навичок іншомовної професійної комунікації.

Принцип міжкультурної взаємодії реалізується через створення умов, у яких здобувачі активно залучаються до спілкування з носіями мови або використовують автентичні матеріали. Це передбачає виконання завдань, що вимагають співпраці, обміну досвідом і аналізу культурних відмінностей. Завдяки цьому студенти не лише отримують знання, а й набувають умінь розуміти, інтерпретувати та адекватно реагувати на різноманітні культурні прояви у процесі іншомовного спілкування. У результаті такого навчання, здобувачі оволодівають фоновими знаннями, здатні визначити конотативне і денотативне значення слів на основі смислових асоціацій. Крім того, у різних ситуаціях міжкультурної взаємодії здобувачі знайомляться із зразками мовлення у їх безпосередньому текстовому зв'язку.

Щодо методичних принципів у контексті розвитку міжкультурної компетентності пріоритетне значення має *принцип комунікативності,* згідно з яким навчання іноземної мови вибудовується як модель процесу реальної комунікації,

тобто відбувається моделювання на заняттях комунікативних ситуацій міжкультурної взаємодії.

Згідно з *принципом комунікативно спрямованого формування мовленнєвих навичок* оволодіння лексикою, граматикою, фонетикою і формування відповідних мовленнєвих навичок повинно відбуватися паралельно із формуванням здатності здобувачів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування. При цьому змістовий аспект мовленнєвого спілкування є пріоритетним по відношенню до мовного.

Принцип інтегрованого навчання реалізується через одночасну роботу над усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма) у контексті спеціально визначеного мовного матеріалу і змодельованих ситуацій спілкування. Це дозволяє здобувачам одночасно розвивати мовні та комунікативні уміння, вчитися розпізнавати культурні відмінності, адекватно реагувати на них і ефективно комунікувати у різних ситуаціях.

Принцип домінуючої ролі вправ імплементується у процесі виконання спеціальних вправ, які формують навички адекватного реагування у міжкультурних ситуаціях, сприяють розвитку комунікативної та прагматичної компетентності, а також допомагають здобувачам оволодіти мовними та культурні знаннями.

На основі *принципу урахування рідної мови і культури* відбувається порівняльний аналіз мовних і культурологічних явищ в обох мовах з метою передбачення труднощів і проблем, з якими можуть зіткнутися майбутні фахівці під час іншомовної комунікації з представниками інших культур.

Відповідно до *принципу взаємопов'язаного навчання мови і культури*, робота з іншомовним матеріалом повинна відбуватися паралельно з ознайомленням із нормами, традиціями та цінностями представників іншої культури та їх зіставленням із власними цінностями.

Принцип автентичності навчальних матеріалів реалізовується через використання автентичних текстів, відео, аудіо матеріалів, що мають комунікативну і лінгвістичну цінність і сприяють формуванню міжкультурної компетентності.

Для здобувачів *принцип розвитку автономності навчання* реалізовується через надання їм можливості вільного вибору тем самостійної роботи і їх індивідуальне опрацювання, а також виконання групових творчих і проблемних завдань. Це підвищує можливості реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача. Виконання творчих завдань розвиває здатність до автономного навчання, підвищує мотивацію, створює сприятливі умови для розвитку міжкультурної компетентності.

В основі принципу *професійної спрямованості іншомовного спілкування* знаходиться врахування інтересів майбутньої спеціальності здобувачів. Принцип реалізується у результаті добору тем і ситуацій спілкування, що відображають специфіку актуальної галузі майбутніх фахівців. Опрацювання такого матеріалу сприятиме розвитку професійного мовлення, формуванню умінь іншомовної комунікації, культури професійного спілкування, а отже і розвитку міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

Міжкультурна компетентність здобувачів найефективніше формується у процесі реального спілкування з носіями мови, що стало можливим сьогодні завдяки програмам академічної мобільності. Такі програми створюють унікальні умови для безпосереднього занурення в іншу культуру. Участь у програмах академічної мобільності таких як Erasmus+, DAAD, тощо забезпечує здобувачам можливість безпосередньо спілкуватися з представниками інших культур, що сприяє формуванню навичок толерантності, відкритості, емпатії та призводить до розуміння культурного різноманіття іншої етнокультурної спільноти. Перебуваючи у мультикультурному академічному середовищі, здобувачі

навчаються адаптуватися до нових норм поведінки, системи цінностей, етикету спілкування.

У таких умовах здобувачі використовують іноземну мову не лише як навчальний інструмент, а й як засіб реального міжкультурного діалогу. У процесі комунікації в навчальному та позанавчальному середовищі формується вміння ефективно взаємодіяти з людьми, які мають інші культурні та соціальні цінності.

Досвід навчання в іншій країні допомагає критично переосмислити власну культурну ідентичність і систему цінностей. Здобувачі вчаться порівнювати культурні моделі, аналізувати подібності й відмінності, що сприяє розвитку рефлексії, культурної чутливості та здатності до міжкультурного посередництва.

Участь у міжнародних проєктах, міжкультурних тренінгах, дискусіях, спільних дослідженнях і волонтерських ініціативах сприяє набуттю досвіду командної роботи в інтеркультурному середовищі.

Програми академічної мобільності виступають ефективним інструментом не лише професійного, а й особистісного розвитку майбутніх фахівців. Вони сприяють формуванню вміння адекватно сприймати культурне різноманіття, взаємодіяти з представниками інших культур, долати стереотипи й розвивати гнучкість мислення, тобто ті якості, які лежать в основі міжкультурної компетентності сучасного фахівця.

Зрозуміло, що основа формування міжкультурної компетентності закладається під час занять в університеті і окрім виокремлених вище підходів і принципів навчання важливе значення має змістове наповнення програми курсу «Іноземна мова».

З-поміж складових змісту навчання виокремлюють [33, с.119]:

- мовленнєві навички та вміння через сформованість яких досягається формування компетентностей;
- мовний матеріал, на основі якого розвиваються мовленнєві навички;

- соціолінгвістичні, паралінгвістичні, прагматичні знання;
- мовленнєвий матеріал (тексти для читання та усного мовлення);
- теми і ситуації спілкування як один з найважливіших елементів змісту навчання.

Оскільки ми розглядаємо міжкультурну компетентність як здатність здобувачів ефективно й доречно використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації у різних ситуативних контекстах на основі сформованих знань, умінь, навичок та цінностей постає потреба окреслити коло необхідних знань навичок і вмінь, оволодіння якими забезпечить ефективну міжкультурну комунікацію.

У контексті розвитку умінь міжкультурної комунікації *соціолінгвістичні, паралінгвістичні, прагматичні знання* набувають все більшого значення, оскільки кожна національна соціокультурна спільнота має свої специфічні особливості спілкування, які мають бути засвоєні здобувачами. Ці знання забезпечують адекватне розуміння смислів, що стоять за мовними формами, і дозволяють уникати непорозумінь у процесі міжкультурної взаємодії.

До *соціолінгвістичних знань,* необхідних для забезпечення формування міжкультурної компетентності належать:

- норми мовленнєвої поведінки у різних соціальних ситуаціях (офіційне / неофіційне спілкування, професійне тощо);
- правила мовного етикету (вітання, подяка, вибачення, прощання, комплімент, запрошення, відмова, згода тощо);
- мовні форми щодо соціальних ролей та статусу (форми звертання, вживання титулів, ступінь формальності, ввічливість);
- регіональні та соціальні варіанти мови (діалекти, жаргони, стильові різновиди);
- нормативи гендерної та вікової комунікації, властиві певній культурі.

До *паралінгвістичних знань* відносять:

- жести, міміку, пози, рухи тіла**,** які мають різне значення в різних культурах;
- зоровий контакт – тривалість і частота зорової взаємодії;
- просторову дистанцію (проксеміку) – правила фізичної відстані між співрозмовниками залежно від ситуації та ролей;
- інтонацію, тембр, гучність, темп мовлення, які виражають емоційні та прагматичні відтінки;
- парамовні сигнали (сміх, паузи, зітхання, вигуки), що несуть комунікативну функцію.

З-поміж *прагматичних знань* виокремлюють такі:

- знання мовленнєвих актів (висловлення подяки, прохання, поради, запрошення, зауваження, компліменту тощо) і способів їх реалізації в конкретній культурі;
- розуміння контексту та імпліцитного змісту (іронія, натяк, підтекст);
- володіння дискурсивними стратегіями (початок, розвиток, завершення розмови, зміна теми);
- знання культурних сценаріїв і норм спілкування**,** що регулюють очікувану поведінку у певних соціальних ситуаціях (ділові зустрічі, переговори, неформальні розмови тощо);
- адекватне використання ввічливих формул і прагматичних маркерів (наприклад, *please, excuse me, would you mind, thank you, sorry*), з урахуванням рівня формальності.

Навички й уміння є ключовими для успішної міжкультурної комунікації, адже вони забезпечують здатність адекватно інтерпретувати наміри й поведінку співрозмовника. Їхній розвиток сприяє уникненню непорозумінь, формуванню ефективного діалогу та створенню умов для гармонійної і продуктивної співпраці.

До них відносимо:

- *комунікативно- прагматичні навички* – здатність підбирати адекватні вербальні і невербальні засоби відповідно до ситуації і мети спілкування, здатність застосовувати стратегії, здатність до інтерпретації невербальних сигналів;
- *соціолінгвістичні уміння* – вибір стилю, регістру, тональності, здатність пристосовуватися до нових культурних умов, зберігаючи при цьому власну культурну ідентичність, що передбачає толерантність, відкритість до нового досвіду та гнучкість у поведінці; здатність поставити себе на місце представника іншої культури, розуміти його почуття, наміри та цінності для встановленню взаємної довіри та розуміння;
- *дискурсивні уміння* – здатність організовувати і будувати висловлювання, розпізнавати експліцитний і імпліцитний смисл та інтерпретувати висловлювання;
- *рефлексивні уміння* – здатність рефлексувати власні цінності, культурні смисли та упередження; усвідомлювати власну культурну позицію та регулювати поведінку в процесі міжкультурної взаємодії.

Іншим важливим елементом змісту навчання є *мовний матеріал*, на основі якого розвиваються мовні та мовленнєві навички. Мовний матеріал для формування міжкультурної компетентності має бути автентичним, культурно релевантним, різножанровим та комунікативно орієнтованим, оскільки саме він створює умови для розвитку не лише мовленнєвих, а й соціокультурних, ціннісних і когнітивних умінь здобувачів. До лексико-граматичного мовного матеріалу, який сприятиме формування міжкультурної компетентності відносимо:

- культурно марковану лексику – слова і вирази, що відображають національно-культурні особливості (реалії, звичаї, традиції, свята, соціальні норми тощо);
- ідіоми, фразеологізми, прислів’я;

- соціокультурну лексику – назви соціальних інститутів, форми звертань, етикетні формули;
- слова з культурно-специфічними конотаціями **(**слова, що мають різне емоційне або культурне забарвлення у різних мовах);
- типові граматичні конструкції автентичного мовлення, які відображають природну манеру комунікації носіїв мови;
- інтонаційні моделі, типові для різних комунікативних ситуацій (інтонація запрошення, здивування, ввічливої відмови).

Мовленнєвий матеріал є джерелом, звідки здобувачі отримують увесь мовний матеріал і на основі якого розвиваються відповідні мовленнєві уміння і навички. Така інформація отримується і засвоюється з навчальних текстів. Мовленнєвий матеріал є джерелом предметної, лінгвістичної та соціокультурної інформації, яка має залишитися у пам'яті тих, хто навчаються для подальшого використання у комунікації.

Важливо до змісту навчання, спрямованого на формування міжкультурної компетентності включати автентичні тексти різних жанрів (публіцистичні, художні, соціокультурні, медійні), що демонструють культурні цінності, стереотипи, історичні особливості та ментальні риси носіїв мови; мультимедійні матеріали (фільми, подкасти, рекламні повідомлення, тексти із соціальних мереж), які відображають сучасну мовну картину світу.

Теми і ситуації спілкування, які моделюються на занятті, є найважливішою складовою змісту навчання. Добір тематичного й ситуативного матеріалу визначає не лише мовну наповненість навчального процесу, але й сприяє розвитку соціокультурних знань.

Теми спілкування відображають спектр понять, що репрезентують культурний досвід країни, мова якої вивчається. Ситуації спілкування створюють практичний контекст застосування мови і забезпечують формування практичних

умінь, необхідних для реальної міжкультурної взаємодії. Вони моделюють типові для цільової культури комунікативні обставини.

Теми і ситуації спілкування сприяють інтеграції мовного, соціокультурного і когнітивного компонентів у навчанні. Здобувачі вчаться сприймати мову як засіб взаєморозуміння між культурами.

Формування міжкультурної компетентності здійснюється за допомогою методів і технологій, які використовуються у процесі вивчення іноземних мов. Використання *комунікативного методу,* характеристиками якого є діяльнісний характер навчання, предметність, ситуативність, адекватність мовленнєвих засобів [18, с.123] дозволяє моделювати основні закономірності мовленнєвого спілкування, тобто створювати різноманітні ситуації.

Іншою групою методів, яку доцільно використовувати під час формування міжкультурної компетентності є *ігрові методи* навчання. До них відносять мовні ігри, рольові і ділові ігри. Використання навчальних ігор дозволяє вирішувати комунікативне завдання у різних змодельованих комунікативних ситуаціях. Ігрова діяльність сприяє активізації можливостей здобувачів, розвитку їх творчих здібностей. Рольові ігри використовують під час моделювання соціально-побутових ситуацій, тоді як ділова гра є вищим рівнем гри і використовується під час навчання професійно орієнтованим видам міжкультурного спілкування.

Метод кейсів (case study) широко використовується під час вивчення, не лише іноземної мови, а і фахових дисциплін, коли здобувачів знайомлять з реальною чи змодельованою проблемною ситуацією, яка потребує аналізу і вирішення. Оскільки під час оволодіння міжкультурною компетентністю виникає низка проблемних ситуацій, використання означеного методу є актуальним. Крім того, його використання, як зазначає Ю. Сурмін, дає змогу засвоїти великий обсяг інформації і розвивати професійні якості майбутнього фахівця, так як він поєднує теорію і практику у процесі навчання [32, с.4].

Використання *методу проєктів* спрямовано на створення творчого продукту. Спільна робота над проєктом сприяє розвитку комунікативних навичок учасників, навичок комунікативної співпраці, аналізу інформації та її представлення. Особливо важливе значення у контексті формування міжкультурної компетентності відіграє міжнародний проєкт, над виконанням якого працюють представники різних університетів. Саме під час такої роботи здобувачі знайомляться з їх іноземними колегами, обмінюються актуальною інформацією, відбувається діалог культур, у процесі якого здобувається культурний досвід. У результаті виконання міжнародного проєкту може відбутися не лише онлайн зустріч учасників через існуючі засоби Інтернет зв'язку, а і візит до партнерів.

Будь-який навчальний процес відбувається з використанням конкретних засобів навчання. До засобів навчання відносять усе те, що використовується у навчальному процесі для досягнення поставлених цілей, засвоєння змісту та реалізації прийомів і методів навчання [33, с.163].

Основними засобами навчання у контексті формування міжкультурної компетентності є автентичні матеріали (тексти, аудіо-, відео) про соціально-економічні, історичні, культурні та наукові аспекти, що дає можливість здобувачам отримати нові знання про іншу культуру і на основі них порівняти дві культури, виокремити відмінності, знайти спільні аспекти і в результаті цього досягнути взаєморозуміння.

Мультимедійні засоби забезпечують доступ до таких матеріалів і створюють умови для занурення у реальні комунікативні ситуації, знайомлять з іншою культурою, допомагають сформувати позитивний образ її носіїв.

Використання навчальних платформ і мобільних застосунків забезпечує занурення здобувачів у природний контекст іншомовного спілкування. Соціальні мережі та он-лайн спільноти дають можливість обмінюватися знаннями про власну культуру і розвивати практичні комунікативні навички.

Висновки до 1 розділу

У результаті аналізу наукової літератури визначено основні поняття дослідження: «компетентність», «культура», «міжкультурна комунікація», «міжкультурна компетентність». З'ясовано, що «міжкультурна компетентність» розглядається з позицій різних підходів: когнітивного, особистісно-діяльнісного, комунікативного, культурологічного, лінгвістичного, антропологічного, дискурсивного. На основі цих підходів вчені пропонують різні визначення поняття і моделі формування міжкультурної компетентності. У зарубіжній науковій літературі превалює думка щодо компонентного складу міжкультурної компетентності (знання, уміння, навички, культурна і критична, усвідомленість). Вітчизняні науковці в основному досліджують структурно-функціональні моделі, які характеризуються компонентним складом і передбачають певні етапи формування з використанням ефективних засобів реалізації.

На основі аналізу низки наукових джерел, зроблено висновок, що міжкультурна компетентність є здатністю особистості ефективно й доречно використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації у різних ситуативних контекстах на основі сформованої системи знань, умінь, навичок та цінностей. Така здатність здобувачів освіти найбільше розвивається і повною мірою розкривається під час вивчення іноземної мови.

Відповідно до цього визначення виокремлено підходи, принципи, методи та складові змісту навчання «Іноземної мови» та засоби, що сприятимуть ефективному розвитку міжкультурної компетентності здобувачів. З-поміж змісту навчання охарактеризовано уміння, навички, мовний та мовленнєвий матеріал, види знань. Зазначено роль тем і ситуацій спілкування у формуванні міжкультурної компетентності.

Відповідно до описаних теоретичних засад та проаналізованих структурних моделей міжкультурної компетентності вітчизняних та зарубіжних вчених

виокремлено найбільш важливі навички і вміння, розвиток яких сприятиме ефективній міжкультурній комунікації здобувачів, а саме: *комунікативно-прагматичні навички*, *соціолінгвістичні уміння*, *дискурсивні уміння; рефлексивні уміння*.

З-поміж знань, що знаходяться в основі формування міжкультурної компетентності виділено соціолінгвістичні, паралінгвістичні, прагматичні знання.

До основних методів, які використовуються у процесі формування міжкультурної компентності відносимо комунікативний метод, ігрові методи, метод проєктів, метод кейсів.

РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

2.1. Роль фонових знань, реалій та безеквівалентної лексики у формуванні міжкультурної компетентності

Мова – це унікальна знакова система, універсальний засіб спілкування, у якому відображаються усі прояви суспільного життя. Мова об'єднує людей у часі, в географічному і соціальному просторі. Мова відображає культуру народу, який нею послуговується. У процесі вивчення іноземної мови людина оволодіває не лише новою системою мови, а і новим способом вираження думки. Мова розвивається разом з розвитком суспільства, його культурою і літературою, оскільки лексико-семантичні одиниці мови безпосередньо реагують на зміни у всіх сферах людської діяльності (А. Вежбицька, Е. Сепір, М. Холідей та ін.). Саме тому важливе значення для формування міжкультурної компетентності має розуміння національних особливостей, які відображені у мові і передаються через її словниковий склад.

Міжкультурна комунікація супроводжується пізнанням нових реалій, яких немає в рідній мові і відповідно вони не мають словесних відповідників для позначення. Одним із визначальних чинників успішної комунікації виступає не лише володіння мовними знаннями, а й розуміння культурного контексту, у якому функціонує мова. Важливими компонентами цього контексту є фонові знання, реалії та безеквівалентна лексика, які відображають культурно-історичний досвід народу, його традиції, світогляд і національно-ментальні особливості.

Слова з особливим культурно-специфічним значенням відображають не лише спосіб життя певної етнокультурної спільноти, а і спосіб мислення її представників. В основі семантичних систем різних мов знаходяться понятійні

системи, які сформувалися у представників певної лінгвокультурної спільноти. У кожного окремого народу є властиві лише йому реалії культури і побуту, які відсутні в інших культурах, або мають лише часткові відповідники. Усі ці реалії відображаються в мові, в словесній формі. Такі культурно-специфічні слова А. Вежбицька називає понятійними інструментами, які відображають історичний і культурний досвід певної національної спільноти [64]. Саме в семантиці таких слів переплітаються мова і культура, оскільки в семантичних системах різних мов міститься інформація, яка зрозуміла представникам конкретної національно-культурної спільноти.

Проблему фонових знань (background knowledge) досліджували В. Гудикунст, Т. ван Дейк, В. Манакін, О. Осадча, Р. Сколлон, Т. Хартін та ін. Зарубіжні дослідники до фонових знань відносять усі знання про навколишній світ і пропонують декілька варіантів їх класифікацій (за рівнем усвідомленості; за сферою походження і змістом; за ступенем спільних ознак).

В. Манакін визначає фонові знання як такі, що відображені у словах реаліях та інших мовних одиницях і представляють культурно-історичну, етнічно-національну та іншу інформацію, яка допомагає пояснити значення цих слів [15, с. 191].

Наприклад, англійський вислів *Big Brother* без знання роману американського письменника Дж. Орвелла *1984* не викличе відповідних асоціацій із контролем та обмеженням свободи, що свідчить про важливість культурного фону для повного розуміння змісту.

Прикладами англійської фонової лексики, значення якої зрозуміле для британців чи американців, але може становити труднощі для представників інших народів, якщо вони не знайомі з їх культурною специфікою, можуть бути такі вирази: *tea time* – пора чаювання близько п’ятої години пополудню, важлива частина британської культури; *public school* – державна (муніципальна) школа в

США, Канаді; приватна школа-пансіон у Великій Британії; *the City* – центральний фінансовий район Лондона, символ економічної потужності країни; *Union Jack* – державний прапор Великої Британії; *Thanksgiving* – національне свято подяки пов'язане з закінченням сільськогосподарський робіт у США, Канаді, хоча святкується в різний час (США – в останній четвер листопада, в Канаді – на місяць раніше); The Crown – символ монархії і британської державності.

У вітчизняній культурі зміст виразу: *піднести гарбуза* означає відмову в одруженні. Тоді як в американській культурі слово *pumpkin (гарбуз)* асоціюється зі святом Хеловін, коли з гарбуза вирізають страхітливі фігури. Слово *рушник* в українській культурі асоціюється не лише з тканиною для витиранням рук, але і з ритуалом шлюбу, коли молодята стають на рушник.

Фонові знання становлять основу для інтерпретації змісту висловлювання та забезпечують правильне розуміння мовної картини світу. Вони охоплюють систему уявлень, асоціацій і знань про соціальні, історичні, культурні явища, якими володіють носії певної мови. Фонові знання дозволяють адресатові адекватно сприймати культурно марковані елементи мови. Вони сприяють глибшому розумінню ідіом, метафор, прислів'їв, алюзій, а також забезпечують успішну інтерпретацію підтексту та культурних конотацій висловлювань.

Реалії є лексичними одиницями, що позначають предмети, явища, традиції, особливості суспільно-політичного устрою суспільства, природньо-географічного середовища, характерні для певної культури і народу, тобто поняття «реалії» відноситься як до самих предметів і явищ навколишньої дійсності, так і до лексичних одиниць для їх позначення. Реалії виступають носіями культурно-національної інформації, відображаючи матеріальні та духовні особливості життя народу. Реалії не є статичними, вони змінюються відповідно до змін у суспільстві. Існують різні класифікації реалій. Зокрема, виокремлюють реалії неологізми, реалії

архаїзми і реалії історизми [29]. Також існують класифікації реалій за тематичним принципом, з позиції перекладознавста, на основі структурного підходу [24].

Для міжкультурної комунікації розуміння реалій має важливе значення, оскільки вони формують уявлення про культурні традиції, звичаї, історію народу та його цінності. Наприклад, слово *bush* у мовленні австралійців відповідно до контексту може мати особливе значення, а саме: внутрішня територія Австралії, необжита земля, яка і характеризує Австралію.

До реалій відносять деякі власні імена, які можуть представляти імена справжніх історичних персонажів, героїв художніх фільмів, книг чи телепередач. Так, легендарний герой британського фольклору Робін Гуд є символом справедливості, тобто його ім'я вживається у текстах чи усному мовленні, коли розповідають про людину, яка є захисником бідних і бореться з несправедливістю. Герой романів Є. Флемінга і фільмів, екранізованих на основі цих романів, Дж. Бонд є символом не лише британського шпигуна, а і хоробрості і елегантності. У американській культурі Гетсбі – герой роману Ф. С. Фітджеральда *Великий Гетсбі (The Great Gatsby*) є символом «американської мрії» та її ілюзорності (*to live a Gatsby lifestyle*).

Безеквівалентна лексика тісно пов'язана з реаліями, однак має ширший семантичний діапазон. Вона охоплює слова, для яких у мові перекладу відсутні прямі відповідники через специфіку культурних або соціальних явищ. Безеквівалентна лексика створює певні труднощі у процесі перекладу, адже жоден словник не здатний повністю передати національно-культурний зміст таких одиниць. Слова на кшталт англійського *privacy* або німецького *Gemütlichkeit* не мають точних аналогів в українській мові, що потребує описового перекладу або тлумачення контекстом. У міжкультурному спілкуванні розуміння таких одиниць вимагає від комунікантів не лише лінгвістичних, а й культурних знань, толерантності та емпатії.

Більшість безеквівалентної лексики – це слова, що позначають найменування предметів, явищ матеріальної і духовної культури. До них належать назви одягу (*kilt* – традиційний шотландський чоловічий плед-спідниця; *вишиванка* – національна українська вишита сорочка); назви кулінарних виробів (*pudding* – традиційний десерт у Великій Британії, що готується на водяній бані), напоїв (*узвар* – напій із сушених фруктів традиційний в Україні); назви ділянок земної поверхні (*heath* – поросла вересом місцевість у Великій Британії, *балка* – яро-подібне заглиблення в рельєфі, типове для степової України), назви будівель та їх частин (*pub* – громадський заклад, поєднання бару й клубу у Великій Британії; *хата* – сільський одноповерховий будинок); назви музичних інструментів (*бандура* – український струнний музичний інструмент); найменування осіб (*lord* – титул англійського аристократа; *козак* – історично представник вільного війська (козацтва) в Україні); назви одиниць міри, грошей (*mile* – англійська міра довжини; *гривня* – національна валюта України) та ін.

Загалом, фонові знання, реалії та безеквівалентна лексика є носіями культурного смислу мови, засобом передачі національного менталітету та світогляду. Вони сприяють формуванню у здобувачів освіти здатності до інтерпретації культурно маркованих елементів мовлення та адекватної взаємодії з представниками інших культур.

Як зазначає К. Крамш, культура є передумовою вивчення мови, а знання культурного контексту забезпечує справжній діалог між людьми різних національностей. Відтак, розвиток уміння розпізнавати та інтерпретувати лексико-культурні явища є важливим аспектом формування міжкультурної компетентності [57].

Роль фонових знань, реалій та безеквівалентної лексики у міжкультурному спілкуванні полягає у забезпеченні глибшого розуміння смислових і культурних нюансів висловлювань. Володіння цими елементами дозволяє уникнути

непорозумінь, сприяє точнішій інтерпретації висловлювань і формує здатність до культурно адекватної комунікації. Саме через оволодіння цими знаннями відбувається справжнє входження у світ іншої культури, що є невід'ємною умовою розвитку міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

2.2. Мовленнєві стратегії і тактики як складові міжкультурної компетентності

Міжкультурна комунікація передбачає обмін інформацією між представниками різних культур, які мають відмінні цінності, норми, звичаї, володіють різними мовними й комунікативними кодами. Ефективність такого спілкування значною мірою залежить від уміння застосовувати відповідні стратегії, спрямовані на забезпечення взаєморозуміння, уникнення конфліктів та побудову гармонійних відносин між комунікантами.

Загальні наміри комунікантів обумовлюють *стратегію мовленнєвого спілкування*, яка розглядаються як «оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування» [2, с.118].

У міжкультурному контексті вибір стратегії зумовлений моделями комунікації з урахуванням соціальних і культурних чинників, характерними для певного суспільства.

Мовленнєва стратегія охоплює: вибір загального мовленнєвого наміру, відбір компонентів семантики і екстралінгвальних чинників, визначення обсягу інформації, встановлення співвідношення частин інформації про ситуацію зі станами свідомості партнерів комунікації і фактором емпатії; визначення першочерговості комунікативних складових, налаштування структури висловлювання на режим комунікації, стиль і жанр [2, с.118].

Побудова мовленнєвої стратегії значною мірою залежить від рівня знайомства партнерів комунікації, соціально-культурних чинників, орієнтації мовця у психокогнітивній сфері адресата.

Науковці виокремлюють різні класифікації стратегій комунікації. Т. ван Дейк відповідно до дискурсів поділяє стратегії на когнітивні, контекстуальні, мовленнєві, синтаксичні, семантичні, схематичні, стратегії розуміння і текстові [2, с.119]. Вчений зазначає, що саме мовленнєва стратегія визначає загальний стиль спілкування.

Інші вчені виокремлюють власне комунікативні стратегії (правила і послідовність комунікативних дій) і змістові (послідовне змістове планування мети з урахуванням мовного матеріалу відповідно до кожного етапу комунікації).

Складовими стратегій міжкультурної комунікації є комунікативна інтенція, комунікативна мета, міжкультурна комунікативна компетентність.

Так, мовлення людей, які часто говорять англійською, але для яких англійська не є рідною мовою, відрізняється від мовлення носіїв мови способами вираження комунікативного наміру, а саме: інтонацією, наголосом, використанням різних лексичних одиниць.

В одних культурах (наприклад, японській) комунікація будується на непрямому вираженні думки, уникненні конфронтації, натяках і невербальних сигналах, тоді як в інших (німецькій, американській) переважає прямолінійність, чіткість і відкритість висловлювань.

Серед основних стратегій міжкультурного спілкування сьогодні дослідники виокремлюють кооперативні стратегії (Г. П. Грайс, С. Тінг-Тумі), стратегії адаптації (Я. Ю. Кім, Г. Джайлз); стратегію емпатії (К. Роджерс, М. Беннетт, Дж. Ґудікенст), стратегію ввічливості (П. Браун, С. Левінсон).

Кооперативна стратегія орієнтована на досягнення взаєморозуміння й узгодження позицій між партнерами міжкультурної комунікації. Вона передбачає

орієнтацію на спільні цілі комунікації, що є характерним для партнерської моделі спілкування і реалізується через активне слухання, уточнення значень, перефразування та узгодження позицій. Як підкреслює С. Тінг-Тумі, така стратегія базується на усвідомленому контролі власної поведінки під час спілкування з представниками інших культур [62].

У міжкультурній комунікації часто використовують *стратегії адаптації*, що передбачає вибір тематичного поля, стилю звертання, дискурсивних маркерів, способу аргументації тощо. Наприклад, носії колективістських культур можуть застосовувати більш непряму форму вираження запиту чи заперечення, тоді як носії з індивідуалістичних культур – більш прямий стиль.

Стратегія адаптації полягає у зміні мовленнєвої поведінки відповідно до культурних очікувань співрозмовника, пристосуванні учасників комунікації до культурних норм і стилів поведінки партнера. Ця стратегія передбачає гнучкість у виборі мовних засобів, тональності, невербальних сигналів та способів вираження ввічливості. Комунікант має бути готовим до розуміння і сприйняття іншої точки зору, а також до можливих компромісних рішень. Метою комунікації з використанням стратегії адаптації є досягнення успіху під час комунікативної співпраці. При цьому важливими є партнерські відносини між комунікантами, здатність стати на місце «іншого».

Стратегія емпатії передбачає здатність до емоційного співпереживання, толерантності й поваги до іншої культури. Як зазначає М. Беннетт, здатність до емпатійного розуміння іншої культури та готовність змінювати власні комунікативні звички є ключовою умовою міжкультурної компетентності [37].

Особливе місце в системі міжкультурних стратегій посідає *стратегія ввічливості,* що ґрунтується на теорії П. Брауна і С. Левінсона [40]. Вона передбачає дотримання соціальних норм поведінки, спрямованих на збереження «обличчя» співрозмовника, тобто його самоповаги та статусу. Ввічливість може

проявлятися у виборі нейтральних формул спілкування, пом'якшенні прямих прохань або зауважень, уникаючи при цьому можливого приниження чи образи партнера. У різних культурах норми ввічливості суттєво відрізняються: наприклад, для японців важливо уникати прямої відмови, тоді як для американців прийнятною вважається чітка, але коректна відповідь.

Стратегії спілкування характеризуються гнучкістю, залежать від прагматичних чинників і передбачають реалізацію певної мовленнєвої тактики.

Мовленнєві тактики є конкретними реалізаціями стратегій – це визначена лінія поведінки на окремому етапі комунікації, певні дії або прийоми, які забезпечують досягнення комунікативної мети в межах загального стратегічного плану [2, с. 120].

Мовленнєві тактики формують складові діалогічного і полілогічного мовлення, визначають емоційне забарвлення розмови. У різних комунікативних ситуаціях використовуються різні тактики.

Мовленнєва тактика зумовлюється комунікативним наміром і залежить від комунікативного досвіду, тобто сукупності знань індивіда про мовленнєві тактики, які сприяють або ж навпаки, шкодять, реалізації відповідних мовленнєвих стратегій.

Кооперативна стратегія (стратегія співпраці) у міжкультурній комунікації зазвичай реалізуються з використанням таких *мовленнєвих тактик*:

уточнення – спрямована на забезпечення точності розуміння під час комунікації (*Did I understand you correctly that…? You mean that.…?*);

перефразування – використовується з метою переформулювання сказаного простішими словами, що сприяє глибшому взаєморозумінню, усуває мовні й культурні бар'єри (*This expression may sound too informal in English, so let me put it differently);*

підтримки – спрямована на підтримку контакту зі співрозмовником, створення позитивної атмосфери (використання слів-зворотів: *I see, right, exactly, так, розумію);*

емпатичного реагування – спрямована на виявлення співпереживання, розуміння та емоційної підтримки співрозмовника, що належить до іншої культури; її сутність полягає у здатності комуніканта не лише раціонально усвідомлювати позицію партнера, але й емоційно співвідносити себе з його почуттями, культурними цінностями та досвідом *(I understand, and thank you for sharing this with me);*

компліментарності – використовується з метою створення позитивної емоційної атмосфери спілкування, встановлення міжособистісного контакту та зміцнення взаєморозуміння і спрямована на висловлення схвалення, захоплення, вдячності або позитивної оцінки співрозмовника, його дій, зовнішності, досягнень, національної культури чи інших аспектів, що мають для нього значення (*Your explanations are very clear, and I really appreciate how thoughtfully you express your ideas);*

пом'якшення висловлювань – зменшує ризик комунікативного конфлікту, демонструє повагу *(Perhaps I could rephrase that in…., можливо, мені здається*);

компромісу – спрямована на досягнення взаємоприйнятного рішення або узгодження позицій співрозмовників через взаємні поступки, часткове прийняття позиції іншої сторони, що дозволяє уникнути конфлікту або мінімізувати напруження між представниками різних культур; допомагає зрозуміти і подолати відмінності у нормах поведінки, способах аргументації чи етикетних очікуваннях (*What about scheduling our meeting around midday so it works for both of us);*

невербальної підтримки – використання дружніх невербальних знаків комунікації (усмішка, кивання голови).

Щодо стратегії адаптації як однієї з головних у процесі міжкультурної взаємодії, то для її реалізації окрім згаданих тактик перефразування, пом'якшення висловлювань, використання невербальних сигналів комунікації доцільним є використання таких тактик:

мовленнєвої адаптації – зміна темпу, акценту, стилю мовлення відповідно до рівня партнера;

перемикання кодів (перехід з однієї мови на іншу) – перемикання між мовами або використання окремих іншомовних елементів для полегшення спілкування;

уточнення розуміння – запобігає непорозумінням, демонструє готовність до навчання і корекції поведінки *(Could you please clarify what you mean?*);

спостереження і наслідування – невербальне «зчитування» моделей поведінки, тону, дистанції, темпу мовлення і наслідування їх;

саморозкриття – обмін інформацією про себе з іншими *(I'm still learning your customs*);

уникання конфронтації – уникання прямої критики, відкритих суперечок;

запиту на зворотний зв'язок – прохання оцінити власне висловлювання або поведінку *(Is this polite to say in your culture…?).*

З поміж основних тактик *стратегії емпатії* можна виокремити наступні: активного слухання; уникання культурних стереотипів; врахування невербальних і контекстуальних сигналів; гнучкість і адаптацію.

Стратегія ввічливості, як зазначають П. Браун, С. Левінсон [40], реалізується у формі позитивної і негативної ввічливості. Відповідно до цього застосовують різні тактики.

Так, *стратегія позитивної ввічливості* передбачає застосування таких тактик: спонукання до спільної дії, емпатичного реагування, пом'якшення, схвалення, гумор.

Негативна ввічливість реалізується через використання тактики вибачення, дистанціювання, непрямого висловлення, навмисного песимізму.

Мовленнєві стратегії та тактики виконують не лише комунікативну, але й соціальну функцію, оскільки сприяють гармонізації міжособистісних стосунків і формуванню довіри між представниками різних культур.

За твердженням Д. Дірдорф (D. Deardorff) [46] ефективна міжкультурна комунікація базується на поєднанні когнітивних, емоційних і поведінкових умінь, серед яких уміння добирати та застосовувати відповідні стратегії спілкування є ключовим. Здатність до гнучкого використання мовленнєвих стратегій забезпечує адаптивність особистості у полікультурному середовищі, підвищує рівень взаєморозуміння та сприяє розвитку міжкультурної компетентності.

Отже**,** мовленнєві стратегії та тактики міжкультурного спілкування становлять важливу складову міжкультурної компетентності особистості. Вони визначають ефективність комунікативного процесу, впливають на характер міжособистісної взаємодії та формують здатність до культурно адекватної поведінки. Уміння обирати відповідні стратегії, адаптувати мовлення до культурних особливостей співрозмовника, проявляти емпатію й толерантність є ознакою високого рівня сформованості міжкультурної компетентності фахівця та показником загальної професійної культури.

Висновки до 2 розділу

У результаті аналізу лінгвістичних засад формування міжкультурної компетентності встановлено, що ефективна міжкультурна взаємодія неможлива без урахування культурно зумовлених особливостей мовної системи та комунікативної поведінки носіїв мови. Передусім, ключове значення мають фонові знання, які забезпечують розуміння історичних, соціальних, побутових, ціннісних та поведінкових компонентів іншої культури. Саме вони дозволяють здобувачам

адекватно інтерпретувати мовленнєві ситуації, уникати комунікативних бар'єрів, розуміти та інтерпретувати культурно марковані смисли.

Особливе місце у формуванні міжкультурної компетентності займають реалії та безеквівалентна лексика, що репрезентують унікальні елементи національної картини світу. Їх засвоєння сприяє розширенню культурного тезауруса здобувачів, активізує процеси порівняння та інтерпретації іншомовних концептів, дозволяє глибше проникнути у специфіку цінностей і норм іншої культури. Робота з такими одиницями під час вивчення іноземної мови формує здатність здобувачів до міжкультурного порозуміння та запобігає буквальній, некоректній інтерпретації інформації.

Важливе значення для формування міжкультурної компетентності має оволодіння комунікативними стратегіями і тактиками, які регулюють структурування висловлювань, вибір мовленнєвої поведінки та адаптацію до ситуації спілкування. Засвоєння комунікативних стратегій, володіння комунікативними тактиками забезпечує гнучкість і варіативність іншомовного дискурсу. Отже, майбутні фахівці вчаться не лише продукувати правильні мовні форми, а й вибудовувати комунікацію відповідно до культурних норм партнерів комунікації.

Таким чином, формування міжкультурної компетентності потребує комплексного урахування лінгвістичних чинників: фонових знань, знання реалій та безеквівалентної лексики, а також опанування стратегій і тактик міжкультурної взаємодії. Сукупність цих елементів забезпечує розвиток здатності здобувачів не тільки ефективно використовувати мовні засоби, а й вибудовувати комунікацію на основі культурної чутливості, толерантності й прагматичної доречності.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

3.1. Комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності

Формування міжкультурної компетентності здійснюється у ЗВО в основному під час вивчення дисципліни «Іноземна мова». В основі заняття, спрямованого на формування міжкультурної компетентності, знаходиться готовність до сприйняття іншої культури, толерантне ставлення до цієї культури і її представників та бажання здобуття нового досвіду.

З-поміж основних *цілей* такого заняття можемо виокремити наступні: передача знань про іншу культуру та розвиток толерантного ставлення до неї; розвиток умінь інтерпретувати висловлювання й поведінку партнера комунікації, розвиток умінь вибору найбільш оптимальної стратегії комунікації.

Аспекти комунікації, які визначають вплив комунікантів один на одного за допомогою засобів спілкування, називають прагматичними. До них відносять аспекти, які пов’язані з адресатом, адресантом, зі стосунками комунікантів та комунікативною ситуацією [2, с. 105 – 107].

Прагматичну компетентність визначають як здатність мовця орієнтуватися у комунікативній ситуації і залежно від інтенцій підбирати ефективні мовні засоби для досягнення мети комунікації і впливу на співрозмовника [17].

Комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти становлять комплекс характеристик, що забезпечують ефективність, доречність і вибір адекватних комунікативних стратегій іншомовної взаємодії в умовах культурного різноманіття.

Прагматична складова міжкультурної комунікації включає здатність адекватно формулювати й інтерпретувати мовленнєві висловлювання відповідно

до культурних і мовних норм іншої країни. Способи вибачення, прохання, відмови, пропозиції чи подяки мають різні моделі реалізації в різних культурах [52, с. 282]. Невідповідність таких моделей очікуванням співрозмовника призводить до різного роду непорозумінь під час комунікації. Саме тому прагматична доречність є центральним параметром розвитку міжкультурної компетентності. У цьому сенсі комунікативно-прагматичний вимір забезпечує перехід від знань про мову до практики міжкультурної взаємодії.

У міжкультурному контексті комунікативні стратегії виконують функцію компенсаторних та регулятивних засобів, які допомагають підтримувати комунікативний баланс. Вони стають ключовими інструментами, що дозволяють уникати непорозумінь у ситуаціях міжкультурної взаємодії.

У цьому аспекті стратегічна поведінка набуває нового змісту, оскільки дозволяє здобувачам освіти адаптувати свої висловлювання до очікувань співрозмовника.

До комунікативно-прагматичних параметрів також належать дискурсивні вміння, що забезпечують організацію і розуміння дискурсу відповідно до комунікативної ситуації (уміння аналізувати та враховувати ситуативний контекст, виокремлювати лінгвістичні та екстралінгвістичні параметри, проектувати спілкування та реалізовувати інтенції спілкування тощо) [5, с.9].

Здобувачі вищої освіти повинні вміти адаптувати різні дискурсивні моделі (академічні, професійні, ділові, побутові) до моделей іншомовних культур, які можуть суттєво відрізнятися від українських.

Окрему групу становлять інтерактивні параметри, що включають уміння організовувати діалог, підтримувати зворотний зв’язок, враховувати невербальні та паралінгвістичні засоби. Дослідження C. Ting-Toomey підкреслюють, що невербальна поведінка (жести, дистанція, погляд) є культурно маркованою, і її некоректне використання може спричинити конфлікт або зростання

комунікативної напруги [62, с. 112]. Інтерактивні уміння забезпечують здатність здобувача освіти не лише передавати інформацію, а й будувати взаємодію, орієнтуючись на реакцію партнера.

Когнітивно-прагматичним підґрунтям цих параметрів є здатність інтерпретувати комунікативні ситуації крізь призму культурних моделей і прогнозувати ймовірні реакції співрозмовника. Такий когнітивний компонент спирається на фонові знання, розглянуті у підрозділі 2.1. і забезпечує основу для свідомого вибору комунікативних стратегій, описаних у підрозділі 2.2.

Отже, комунікативно-прагматичні характеристики розвитку міжкультурної компетентності охоплюють прагматичну доречність, стратегічні та дискурсивні механізми, інтерактивні уміння, лінгвопрагматичні засоби та когнітивні операції, спрямовані на інтерпретацію та продукування висловлювання відповідно до норм іншої культури. Вони формують практичний вимір міжкультурної компетентності, забезпечуючи здатність здобувачів ефективно взаємодіяти у багатокультурному просторі, інтерпретувати комунікативні наміри співрозмовника та адаптувати власну мовленнєву поведінку до конкретної ситуації.

Практичне застосування фонових знань і безеквівалентної лексики у практиці мови передбачає моделювання типових ситуацій міжкультурної взаємодії, у яких здобувачі мають інтерпретувати соціокультурні реалії, що впливають на прагматику висловлювання. Формування прагматичної чутливості, умінь використовувати комунікативні стратегії та тактики має відбуватися в реальних та імітаційних ситуаціях, під час дискурсивних тренінгів, проєктної діяльності.

Наприклад, виконання завдань на розпізнавання культурно маркованих елементів (реалій, концептів, норм етикету) сприяє розвитку уміння адекватно тлумачити висловлювання, багатозначні формули ввічливості або непрямі

мовленнєві акти. Така діяльність забезпечує формування здатності прогнозувати комунікативні реакції носія мови.

З огляду на розглянуті у Розділі 2 особливості *безеквівалентної лексики*, практична підготовка здобувачів передбачає виконання:

- перекладацьких вправ, що дозволяють визначити, які лексеми не мають прямого відповідника та потребують прагматичної адаптації;
- аналіз дискурсивних маркерів**,** що виконують функцію передачі інтенцій мовця під час комунікації (звертання, формули ввічливості);
- створення навчального міні-глосарія реалій, що сприяє розширенню культурно-прагматичного словника здобувачів.

Такі вправи розвивають здатність адаптувати лексичний вибір до культурного контексту, що є ключовим для формування міжкультурної компетентності.

Розуміння слів-реалій, безеквівалентної лексики відіграє важливу роль для досягнення взаєморозуміння, оскільки вони передають специфіку соціальних норм, традицій та цінностей певного народу. Тому розвиток міжкультурної компетентності передбачає роботу з конкретними прикладами, порівняльний аналіз дискурсивних практик різних культур та використання автентичних текстів.

Міжкультурні непорозуміння найчастіше виникають не через незнання граматики чи лексики, а через неправильну інтерпретацію прагматичних аспектів висловлювань, зокрема ступенів категоричності, форм вибачення чи подяки, прагматичної характеристики комунікативних актів [63]. *У* зв'язку з цим важливим є застосування комунікативно-прагматичного підходу до формування міжкультурної компетентності, який реалізується через моделювання ситуацій, що передбачають вибір відповідних комунікативно-прагматичних рішень.

Для формування комунікативних стратегій застосовують рольові ігри, тренінги, у яких здобувачі мають подолати культурні непорозуміння; проводять

обговорення культурних сценаріїв, що вимагає прояву толерантності та відповідного емоційного реагування; виконують ситуативні завдання, спрямовані на формування умінь використовувати різні комунікативні тактики.

Використання автентичного мовного матеріалу сприяє формуванню навичок інтерпретації дискурсу з урахуванням культурних відмінностей та запобігає шаблонізації іншомовного спілкування.

Практична підготовка передбачає аналіз автентичних текстів у відеофрагментах, діалогах, інтерв'ю, онлайн-дискурсі. Особлива увага під час такої роботи приділяється виявленню:

- комунікативних інтенцій мовця;
- прагматичних маркерів (геджування, підсилення, пом'якшення);
- стратегій аргументації;
- культурних сценаріїв поведінки.

Міжкультурні проєкти, робота в міжнародних студентських групах сприяють розвитку міжкультурних навичок у природному комунікативному середовищі. Здобувачі виконують презентації, присвячені висвітленню певних явищ своєї та іншої культури, створюють мультимедійні подкасти та відео, в яких пояснюють реалії своєї культури; здійснюють аналіз комунікативних ситуацій з позиції культурного медіатора.

Формування міжкультурної компетентності здобувачів має ґрунтуватися на поєднанні мовної та соціолінгвістичної підготовки. Важливим є розуміння здобувачами прагматичних функцій висловлювання, таких як уточнення, переформулювання, прояв емпатії чи уникнення конфлікту, що особливо необхідні у міжкультурних ситуаціях непорозуміння. Такі функції забезпечують гнучкість комунікативної поведінки та дозволяють студентам орієнтуватися у полікультурному середовищі.

Іноземні дослідження [44, 45] підкреслюють значущість розвитку інтеркультурної чутливості, що формується через використання автентичних матеріалів, аналіз культурно маркованих дискурсів, виконання студентами рольових та ситуативних вправ, що відображають типові сценарії міжкультурної комунікації. Такий підхід дозволяє здобувачам тренувати розпізнавання культурних маркерів у мовленні, адекватно реагувати та коректно використовувати відповідні мовні стратегії.

Отже, комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності – це аспекти, пов'язані з формуванням навичок ефективної взаємодії в міжкультурному середовищі, де комунікативна складова включає знання мови, стратегій спілкування та прагматичні елементи, такі як досягнення цілей через використання відповідних стратегій і тактик. Ці особливості охоплюють уміння розв'язувати непорозуміння, проявляти емпатію, толерантність та використовувати компроміси в конфліктах для досягнення взаєморозуміння

Комунікативно-прагматичний вимір розвитку міжкультурної компетентності здобувачів охоплює систему навчальних дій, спрямованих на формування у студентів здатності інтерпретувати й продукувати висловлювання відповідно до соціокультурного контексту. Це включає засвоєння прагматичних функцій мовлення, розвиток комунікативних стратегій, формування дискурсивної гнучкості та інтеркультурної чутливості, що у сукупності забезпечує готовність здобувачів до успішної участі у міжкультурній комунікації.

3.2. Комплекс вправ і завдань для формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти

Оскільки ми розглядаємо міжкультурну компетентність як здатність здобувачів ефективно й доречно використовувати вербальні і невербальні засоби

комунікації у різних ситуативних контекстах на основі сформованої системи знань, умінь, навичок та цінностей, то її формування відповідно до описаних у підрозділі 3.1 комунікативно-прагматичних параметрів потребує розвитку знань і умінь, що дають змогу організовувати й використовувати висловлювання для ефективної комунікативної взаємодії на основі ціннісних орієнтирів, що визначають ставлення здобувача до іншої культури, налаштовують на взаємоповагу, відкритість, толерантність, емпатію та готовність до конструктивної міжкультурної взаємодії, оскільки саме цінності людини спрямовують вибір комунікативних стратегій, інтерпретацію культурних явищ та готовність приймати іншу систему норм і моделей поведінки.

Доцільність використання вправ і завдань у формуванні міжкультурної компетентності з позицій *комунікативно-прагматичного підходу* зумовлена необхідністю створення умов, у яких мовлення студентів набуває реальної соціальної спрямованості та відображає специфіку міжкультурної взаємодії. Комунікативно-прагматичний підхід розглядає мову не лише як систему знань, а як інструмент досягнення комунікативних намірів у конкретних ситуаціях, тому вправи й завдання повинні моделювати автентичні умови спілкування, де учасники демонструють уміння інтерпретувати культурні коди, адекватно реагувати на мовленнєві та соціальні зміни контексту, дотримуватися норм етикету, стилю та жанру.

Такі вправи забезпечують формування цілісного комплексу навичок: комунікативно-прагматичних (володіння засобами вираження культурно зумовлених значень відповідно до мети спілкування, володіння комунікативними стратегіями), дискурсивних (побудова логічних, контекстуально релевантних висловлювань, здатність коригувати висловлювання, уникати непорозумінь), соціолінгвістичних (розуміння соціальних ролей, статусних відмінностей,

культурних норм поведінки); рефлексивних (здатність до рефлексії, усвідомлення культурних смислів та упереджень).

Комунікативно-прагматичний підхід передбачає, що вправи повинні не лише тренувати відтворення мовних одиниць, а й сприяти усвідомленню того, як вибір мовленнєвих стратегій впливає на успішність комунікації в міжкультурному середовищі. Доцільними є саме ті завдання, які формують здатність прогнозувати можливі культурні бар'єри, інтерпретувати невербальні сигнали, адаптувати власні висловлювання відповідно до норм іншої культури. Зокрема, рольові ігри, аналіз комунікативних ситуацій, дискусії, кейс-стаді, вправи на інтерпретацію культурно маркованих фраз чи поведінкових моделей сприяють розвитку уміння діяти прагматично доречно та ефективно.

Такі вправи забезпечують перенесення знань у практичну площину, дозволяють студентам не лише засвоювати інформацію про інші культури, а й навчатися діяти в межах багатокультурного дискурсу. Через моделювання комунікативно значущих ситуацій завдання сприяють формуванню готовності до реального міжкультурного спілкування, розвивають гнучкість мовленнєвої поведінки, уміння інтерпретувати культурні смисли та обирати адекватні прагматичні стратегії, що й визначає їхню методичну ефективність.

Процес формування міжкультурної компетентності під час вивчення іноземної мови можна описати як послідовність етапів, що забезпечують зростання здатності здобувачів до дій у міжкультурному контексті.

На *підготовчому етапі* відбувається ознайомлення здобувачів зі специфічними явищами, нормами моделей поведінки іншої культури, розвиток мотивації до оволодіння знаннями, на *навчальному етапі* формуються комунікативно-прагматичні, дискурсивні й соціолінгвістичні навички й уміння. На *коригувальному етапі* формування міжкультурної компетентності відбувається

розвиток рефлексивних умінь та удосконалюються навички аналізу, інтерпретації, вибору оптимальної комунікативної стратегії.

Усі вправи повинні відповідати критеріям *комунікативності, вмотивованості дій здобувачів, культурологічної спрямованості, ситуативності* [30].

Розглянемо детальніше комплекс вправ і завдань, які ми розробили для формування міжкультурної компетентності майбутніх філологів, які навчаються на другому курсі в Західноукраїнському національному університеті за освітньо-професійною програмою *«Бізнес-комунікації і переклад».* Базовим підручником, який використовується на заняттях є *High Note 5. Student's book. Pearson Education (Edvards L., Roberts R., Fricker R.).*

Для формування позитивного ставлення до іншої культури, розвитку емпатії, толерантності здобувачів необхідно спрямувати на оволодіння фоновими знаннями, реаліями, соціокультурними нормами, правилами поведінки представників іншої культури, а також на реалізацію кооперативних та адаптивних стратегій комунікації. Вправи на *підготовчому етапі* формування міжкультурної компетентності мають бути *умовно-комунікативними та комунікативними*, спрямованими на розвиток комунікативних навичок та емпатії.

У межах вивчення теми *Identity* пропонуємо використовувати на підготовчому етапі такі вправи:

1. Умовно-комунікативна вправа

Здобувачам запропоновано визначити, які країни асоціюються із зазначеними твердженнями про ціннісні пріоритети.

1. Being on time shows respect for others.	*A. Japan*
2. Family relationships are more important than work duties.	*B. United States*
3. Expressing emotions openly is a sign of honesty.	*C. Ukraine*
4. People should speak directly and say exactly what they mean.	*D. Spain*

5. *Avoiding conflict and maintaining harmony is essential.* *E. China*
6. *Individual achievements and personal success are highly valued.* *F. Mexico*
7. *Showing modesty and humility is a social norm.* *G. United Kingdom*
8. *Helping others and showing hospitality are moral duties.* *H. Germany*

Після цього вони відповідають на поставлені питання:

1.Which values are similar or different in your own culture?

2.Would these differences cause misunderstandings in communication?

3.What do you personally admire or find interesting in other cultures?

Виконання цієї вправи підвищує інтерес до іншої культури, сприяє розвитку емпатії та глибшому розумінню власної ідентичності.

2. Комунікативна вправа 1 (рольова гра).

Учасники працюють у групах, кожна з яких отримує завдання:

You are an exchange student in another country (the UK, Japan, Germany). You are invited to a family dinner, but some customs are different from yours (e.g., removing shoes, greeting styles, conversation topics).

1. Each student has a role (the guest, the host, the friend explaining customs).
2. Students act out the situation, showing how they would respond politely and respectfully.
3. After the role-play, discuss:

1. *How did you feel in this situation?*

2. *What helped you adapt?*

3. *What can we learn from this culture?*

3. Комунікативна вправа 2.

Quotes about identity

У малих групах студенти досліджують відомі цитати, у яких відображається культурна ідентичність різних країн. Кожна група отримує 3–4 цитати, які вони повинні обговорити і визначити культурні цінності, що відображені в ній, та порівняти, як різні суспільства розуміють поняття ідентичності.

Read the quotes about identity provided to your group. Discuss the following questions for each quote:

1. *What does the quote suggest about this culture identity?*
2. *Which values, beliefs or social norms does this quote reflect?*
3. *Does this statement reflect the identity-related ideas in your own culture?*
4. *Choose one quote that you find the most meaningful. Prepare a short explanation (2–3 minutes) why you selected it and what it reveals about cultural identity.*
5. *Present your group's interpretation to the class*

Здобувачі у групах обговорюють значення цих висловлювань для своєї та інших культур. У процесі такого обговорення розвивається когнітивні навички аналізу та інтерпретації культурних явищ і смислів іншої країни.

4. Комунікативна вправа 3.

Виконання цієї вправи сприяє розвитку ціннісного ставлення до своєї та іншої культури. Студенти вчаться визначати риси, цінності, досвід, що формують ідентичність людини.

1. Work in pairs. Choose a famous person (e.g., Angelina Jolie, Lina Kostenko, etc.).

2. Describe what features, values, and experiences shape their identities.

3. Compare which features are more typical of your culture and which are more typical of another.

Важливу роль у формуванні мотивації до оволодіння знаннями і до стимулювання іншомовної мовленнєвої діяльності відіграють ситуативні завдання і вправи. Створення певних умов, моделювання ситуацій, постановка проблемних завдань спонукає здобувачів до активної мовленнєвої діяльності.

Ситуативне завдання

You are participating in an international youth forum called 'Voices of Identity'. Students from different countries are discussing how their national, ethnic, and personal identities influence the way they communicate and see the world.

You have been invited to represent your country and share your views on identity. Later, you will collaborate in multicultural teams to prepare a joint statement on 'How young people can preserve their identity while being part of the global community'.

1. Preparation

Write short notes answering the following questions:

- How do you define your identity?
- What elements (language, traditions, values, beliefs, lifestyle, etc.) are most important for you?
- How has globalization affected your sense of who you are?

2. Group Discussion:

Discuss the following issues with your team members:

- What are some cultural values or practices that shape your identity?
- Have you ever felt a cultural misunderstanding because of your identity?
- How can we respect and understand other identities in intercultural communication?

3. Collaborative task:

Create a short joint statement or poster titled: ***Unity in Diversity: Our Shared Message about Identity.***

- Include at least 3 ideas that reflect shared values among your cultures.
- Present it to the class or share it in an online discussion forum.

4. Reflection:

   After the activity, write a short paragraph (100–150 words) reflecting on:

   - What did you learn about your own and others' identities?
   - How did the discussion change your attitude toward cultural diversity?

Виконання таких вправ сприяє розвитку позитивного ставлення до представників інших культур, емпатії через усвідомлення різноманітності культурних цінностей, підвищує мотивацію до міжкультурної взаємодії у процесі моделювання ситуацій, а також призводить до формування умінь аналізувати і порівнювати відмінності у різних культурах.

Окрім зазначених вправ доцільним на цьому етапі формування міжкультурної компетентності буде проведення дискусій та виконання мініпроєктів.

Прикладом є проведення дискусії на тему: *«Youth's values in different countries»* з обговоренням культурних цінностей, пріоритетів соціального та професійного життя сприяє розвитку емпатії та критичного мислення здобувачів.

Мініпроєкт «National Symbols and Cultural Identity», у якому здобувачі презентують короткі проєкти про державні і народні символи своєї культури та культури країни, мова якої вивчається, порівнюють символіку, традиції, свята, які уособлюють історію країни та характеризують її культурну ідентичність сприяє розвитку позитивного ставлення до культурних особливостей іншої країни

Підвищенню інтересу до оволодіння міжкультурними знаннями сприятиме виконання завдань і аналітичних вправ, у яких здобувачі аналізують поведінкові моделі героїв, знайомляться з культурними цінностями, що стоять за певними

формами мовленнєвої поведінки на прикладі автентичних відеоматеріалів (фрагменти фільмів BBC, TED Talks).

Такі форми діяльності сприяють формуванню інтересу до іншої культури, підвищують рівень внутрішньої мотивації до іншомовної комунікації та створюють позитивне емоційне підґрунтя спілкування.

На *другому навчальному етапі* формування міжкультурної компетентності відбувається оволодіння знаннями і формування необхідних *комунікативно-прагматичних, дискурсивних та соціолінгвістичних* умінь і навичок

Засвоєння системи мовних, соціолінгвістичних, паралінгвістичних, прагматичних знань, а також усвідомлення стратегій і тактик міжкультурної комунікації відбувається у процесі ознайомлення здобувачів із видами знань, умінь і навичок, які є необхідними для оволодіння міжкультурною компетентністю. Вправи побудовано у їх логічній послідовності – від *рецептивно-репродуктивних* до *умовно-комунікативних*, *комунікативних* і *ситуативних*. На практичних заняттях акцент робимо на інтеграції мовного і соціокультурного навчального матеріалу із застосуванням комунікативного та проблемно-пошукового методів.

Вправа 1.

Студентам запропоновано прочитати короткі діалоги, у яких вони мають визначити способи висловлювання відмови, вдячності, прохання чи пропозиції.

Dialogue 1: Refusing an Invitation

A: Hey, Jane, we're having a small party at my place on Friday. Would you like to come?
B: That's very nice of you, but I already have plans that evening. Maybe another time?
A: Sure, no problem! We'll catch up soon.
B: Definitely. Thanks for the invite!

Dialogue 2: Declining a Request for Help

A: Steve, could you help me move this weekend?
B: I'd love to, but I have family coming over. Sorry about that!
A: Don't worry, I completely understand. Maybe next time.
B: Sure thing! Hope the move goes smoothly.

Dialogue 4: Refusing an Invitation in a Formal Context

A: Mr. Brown, we would be delighted if you could join us at the networking dinner tomorrow.
B: Thank you for the kind invitation, but unfortunately I'll be attending another event that evening.
A: I see, perhaps another time then.
B: I'd appreciate that. Thank you again for inviting me.

Після прослуханих діалогів на репродуктивному етапі здобувачі практикують їх у новому контексті, оволодіваючи соціолінгвістичними знаннями та прагматично-комунікативними уміннями.

Вправа 2.

Студентам пропонується переставлений за абзацами офіційний лист (запрошення на конференцію, лист від бізнес-партнера).

Завдання: побудувати зв'язний логічний текст дотримуючись стилю, норм і логіки дискурсу (вступ, основна частина, завершення).

Після відновлення текст порівнюють із еталонним і обговорюють нюанси культурної доречності формулювань.

Метою виконання вправи є розвиток дискурсивних умінь логічного й культурно доречного вибудовування тексту.

Вправа 3.

Викладач пропонує студентам добірку коротких автентичних фрагментів тексту (2–4 речення кожен) з англомовних джерел, які містять культурно марковані мовленнєві одиниці. Це можуть бути: згадки про історичні події (the Fourth of July); соціокультурні явища (Thanksgiving dinner); символи та ідіоми (the American Dream); реалії побуту чи освіти (boarding school).

1. Студенти працюють у парах. Для кожного фрагменту тексту вони мають: визначити культурно марковані мовленнєві одиниці, які неможливо зрозуміти без фонових знань; пояснити, які саме фонові знання потрібні для правильної інтерпретації; переформулювати фрагмент так, щоб він був зрозумілий людині, яка не володіє цими культурними знаннями; обговорити, як неправильне розуміння цих елементів може вплинути на міжкультурну комунікацію.

2. Після роботи в парах кожна група презентує результати спільної роботи. Інші студенти додають власні інтерпретації та уточнення фонових знань.

Наприклад: *We decided to organize a Thanksgiving potluck.*

Студенти навчаються розпізнавати культурні конотації, приховані смисли та соціокультурні реалії, що дозволяє їм адекватно інтерпретувати автентичні висловлювання та уникати непорозумінь у міжкультурному спілкуванні.

Вправа 4

Студенти у формі дискусійної бесіди ознайомлюються з стратегіями комунікації і виконують *ситуативне завдання*:

Identify which communication strategies (cooperative, adaptive, empathic) and tactics (complimenting, clarifying, mitigating) can be used to maintain understanding; make up a short dialogue demonstrating the use of such strategies.

1. Group discussion: *What misunderstandings might occur when people from different cultures talk about themselves?*

2. Case study: A student from Ukraine, who considers giving compliments as exaggeration, communicates with a student from Great Britain, who perceives it as indifference.

Вправа 5.

У процесі виконання цієї вправи студенти оволодівають лінгвокультурними знаннями, навичками інтерпретації культурних смислів.

1.Explain the meaning of the expressions: *find yourself, wear your heart on your sleeve, lose face, stand out from the crowd*.

2. Find Ukrainian equivalents, and discuss how these metaphors reflect the vision of culture of the individual.

Ситуативні і комунікативні вправи для вивчення теми «Подорожі»:

Вправа 1 (для розвитку комунікативно-прагматичних навичок).

Discuss how representatives of different cultures would behave in this situation, find a compromise.

Situation: a student comes to study in another country and faces difficulties in understanding cultural differences (expression of emotions).

Вправа 2 (для розвитку умінь аналізувати та інтерпретувати культурні явища іншої країни).

Situation:

a) A Japanese person avoids long eye contact during a conversation.

b) A widening of the eyes of the Chinese negotiator.

1. *Discuss how these actions might be interpreted by people from another culture.*
2. *Identify the cultural norm, each behavior is based on* (e.g., *privacy, hospitality, modesty, politeness*).

3. *Make recommendations on how to react in similar situations keeping the cultural balance.*

Вправа 3 (для розвитку комунікативних умінь і реалізації стратегії ввічливості).

Role-play: At the Airport

Discuss the situation, using polite expressions, non-verbal signals in order to avoid conflicts.

Situation: Flight delay.

Students choose roles: tourist, airport employee.

Вправа 4 (для формування умінь вибору комунікативної стратегії).

1. *In groups, dwell on a situation:*

• *a student has come to study in the UK;*

• *a volunteer works in an international team;*

• *an employee is doing an internship in another country.*

2. *Discuss the situation in the group: What causes culture shock? What reactions are possible from both sides? What communication strategies will help to adapt (asking for clarification, showing respect, empathy, flexibility)?*

На коригувальному етапі після активного виконання дій відбувається аналіз: наскільки ефективною була комунікація, які стратегії спрацювали, які культурні моменти не були враховані. Рефлексія формує критичну усвідомленість, підсилює здатність саморегуляції у майбутніх міжкультурних ситуаціях. Відбувається розвиток рефлексивних умінь та удосконалюються навички аналізу, інтерпретації, вибору оптимальної комунікативної стратегії.

На цьому етапі застосовуються вправи по мірі зростання їх складності – від дискусійного обговорення на заняттях до застосування навичок у реальній міжкультурній комунікації.

Вправа 1.

Студенти готують розповідь про себе у вигляді презентації, де потрібно представити себе як кандидата на посаду (перекладача в іншій країні).

Prepare a self-presentation about yourself (Job interview)

1. Try to find some examples of self-presentation given by students from different countries (videos or texts, for example, YouTube) and Ukrainian students.

2. Analyze the peculiarities of expressing politeness, modesty, and self-respect in their speech.

3.Discussion

What expressions do English speakers use to talk about themselves?

How do they differ from Ukrainian ways of introducing oneself?

Виконання цієї вправи сприяє розвитку рефлексії, умінь студентів добирати відповідну лексику, використовувати стратегії адаптації мовлення, встановлення контакту.

Вправа 2 (для удосконалення умінь аналізувати та інтерпретувати культурні явища іншої країни).

1. *Imagine that you are going on a short-term study trip to an English-speaking country.*
2. *Make up Adaptation Checklist:*

   What should I know before going (customs, greetings, gestures)?

   What should I avoid?

How can I show respect?

How can I build rapport with locals?

What should I do in case of misunderstanding

3. *Present your plan to the group-mates.*

Вправа 3 (для удосконалення умінь вибору комунікативної стратегії).

Рольова гра: студенти отримують сценарій, де вони зустрічають іноземного студента в університеті.

Завдання: представитися, запитати про культурні звичаї, обговорити побутові моменти, дотримуючись правил і норм поведінки іншої країни (запитання про їжу, святкування, невербальну поведінку).

Вправа 4 (для розвитку умінь інтерпретації та рефлексивних умінь).

Ситуативне завдання: здобувачі аналізують коротке відео/текст, де відбулося непорозуміння через культурні відмінності (наприклад, інша інтерпретація жесту, питання про особисте життя). Потім вони пропонують альтернативні стратегії поведінки, будують новий діалог. Це стимулює розвиток критичного мислення: студенти осмислюють свої можливі дії на місці іншого.

Такі види діяльності розвивають у здобувачів усвідомлення цінності міжкультурної взаємодії, підвищують рівень толерантності, емпатії та готовності до спілкування з представниками інших культур.

Проект-тандем «Листування з носієм мови»: Студент/група веде онлайн-листування чи відео-зустріч із студентами з іншої країни. Їх завдання полягає в обміні культурною інформацією (традиції, побут, освіта). Вони готують питання для своїх іноземних колег, відповідають на їхні запитання під час електронного листування чи у процесі відеоконференцій. У кінці проєкта відбувається

рефлексивне оцінювання своїх дій: яка поведінка була ефективною, що слід змінити.

Рефлексивне портфоліо «Мій міжкультурний досвід»: Здобувачі записують випадки з власного досвіду, коли вони зіткнулися з культурними відмінностями під час перебування в іншій у країні чи у процесі онлайн комунікації. Потім під час заняття аналізують які комунікативні стратегії застосували, які труднощі виникли та які є можливі альтернативи.

У процесі виконання рефлексивних вправ, наприклад написання короткого есе після зустрічі з іноземцем *What I've learned about myself*, у якому здобувач осмислює власні зміни у ставленні до іншої культури відбувається самооцінювання своєї участі у міжкультурній дискусії, здобувачі визначають свої сильні/слабкі сторони за допомогою SWOT-аналізу, планують подальші дії.

Під час виконання цих завдань використовуємо інтерактивні методи та технології: онлайн-платформи, відео-конференції, інтерактивні опитування, рольові ігри, симуляції, кейс-методи, тандем-роботу з носіями. Ці методи сприяють формуванню навичок комунікації, оскільки передбачають реальні дії й взаємодію. Проєктний метод дає змогу застосовувати знання та навички у практичній діяльності. Рефлексивні методи допомагають визначити свої сильні і слабкі сторони, окреслити можливості удосконалення своїх навичок. Використання автентичного відео-, аудіо матеріалу сприяє створенню реального комунікативно середовища, у якому формуються мовленнєві навички здобувачів.

На коригувальному етапі формування міжкультурної компетентності студенти виконують індивідуальні завдання, презентації, що є частиною самостійної роботи, у процесі якої відбувається розвиток їх мотивації та зростає особиста відповідальність за результати навчання. У цьому контексті ефективними є методи рефлексії, самооцінювання, портфоліо та проєктно-дослідницької діяльності.

Метою самостійної роботи здобувачів є розширення культурного світогляду і теоретичних знань, отриманих на заняттях. Основними формами самостійної роботи, спрямованої на формування міжкультурної компетентності, є робота з автентичними матеріалами та виконання творчих дослідницьких завдань. Здобувачам пропонуються наступні вправи і завдання:

- Пошуково-дослідницька діяльність – дослідження окремої теми кожним здобувачем (e.g., *Politeness Strategies in the UK and Ukraine, Cultural Differences in Business Etiquette, National Holidays and their Symbolism in the UK/USA, etc.*) з подальшою презентацією на занятті.
- *Cultural Comparison Essay* – здобувачі пишуть порівняльне есе про соціальні цінності та поведінкові норми у своїй культурі та культурі країни, мова якої вивчається.
- Лексико-культурологічні проєкти: Створення «словника культурних реалій» за тематикою: *Travelling, Food, Buying and Selling*.

У межах виконання яких здобувачі, наприклад, визначають реалії британського кухні (*pudding, haggis, Bubble and Squeak, hotpot, clotted cream* тощо), пояснюють їх походження і значення.

- Укладання рефлексивних щоденників міжкультурного спілкування *Intercultural Reflection Journal*.

Здобувачі записують у щоденник свої спостереження, фіксують враження від спілкування з носіями мови, перегляду фільмів чи читання автентичних текстів, роблять висновки про культурні відмінності власної та іншої країн.

- Онлайн-завдання: Використання цифрових ресурсів (BBC Learning English, British Council, TED Talks) для виконання інтерактивних тестів і завдань на розуміння культурного контексту.

Зустрічі з носіями мови сприяють актуалізації знань і автоматизації навичок**,** формуванню здатності здобувачів адекватно інтерпретувати культурні сигнали в

реальному спілкуванні, розвитку комунікативних стратегій. Для досягнення цієї мети використовуємо метод дискусії для обговорення аспектів культурологічної тематики таких як національні звичаї, гумор, цінності, тощо.

Здобувачам до виконання пропонуємо наступні завдання:

Завдання 1 (для розвитку навичок адекватної інтерпретації культурних сигналів).

Prepare questions for an interview with a native speaker about the specifics of British etiquette, for example:

1.*Could you explain what this gesture/phrase typically means in your culture?*

2.Are there any behaviors that might seem normal to you but could be misunderstood by foreigners?

3.How do people in your culture usually handle disagreements or sensitive topics during conversation?

Завдання 2 (для удосконалення умінь використовувати комунікативні стратегії).

1. Introduce yourself.

2. Ask 3–4 questions about the native speaker's culture ***(****communication style, traditions, values, everyday habits, or politeness norms)*

3. Discuss one cultural difference, where your cultures differ and talk about how it might influence communication.

4. State what new cultural insight you gained during the conversation.

Завдання 3.

Аналітичне ситуативне завдання для розвитку навичок стратегічної гнучкості, уміння адаптувати мовлення до культурного контексту та підтримувати

ефективну комунікацію у різних ситуаціях побудовано на основі OSEE-моделі (Д. Дірдорф):

Студент помічає, що іноземець поводився «недружньо» під час групової презентації.

Згідно OSEE-моделі (Д. Дірдорф) формування міжкультурної компетентності:

- O (Observe): студент записує факти: «під час обговорення він не дивився в очі і говорив тихо».
- S (State): формулює факти об'єктивно: «не підтримував зорового контакту; не повторив жарт».
- E (Explain/Explore): розглядає варіанти: сором'язливість, мовний бар'єр, культурна норма уникання зорового контакту, втома.
- E (Evaluate): обирає найбільш ймовірне пояснення (культурна норма) і вирішує спитати ввічливо про його відчуття, а також змінити підхід у спілкуванні.

Такі завдання сприяють розвитку рефлексивного мислення, формують у здобувачів позитивне ставлення до вивчення іноземної мови як засобу саморозвитку й культурного збагачення. Важливо, щоб навчання було спрямовано не лише на засвоєння знань, а й на виховання ціннісного ставлення до різноманіття культур, що становить основу формування міжкультурної компетентності сучасного фахівця.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дослідження, який описує методичні основи розвитку міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти визначено комунікативно-

прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти, які становлять комплекс характеристик, що забезпечують ефективність, доречність і стратегічну узгодженість іншомовної взаємодії в умовах культурного різноманіття.

Прагматична складова міжкультурної комунікації включає здатність вибудовувати, адекватно формулювати й інтерпретувати мовленнєві висловлювання відповідно до культурних і мовних норм іншої країни.

Комунікативно-прагматичні уміння сприяють формуванню здатності студента правильно оцінювати соціокультурний контекст комунікації, враховувати мовні, невербальні та поведінкові норми інших культур, а також обирати адекватні стратегії і тактики взаємодії у конкретних комунікативних ситуаціях.

Окрему групу становлять інтерактивні параметри, що включають уміння організовувати діалог, підтримувати зворотний зв'язок, враховувати невербальні та паралінгвістичні засоби.

Розроблено комплекс вправ і завдань для формування міжкультурної компетентності на: *підготовчому етапі* - умовно-комунікативні, комунікативні вправи, ситуативні завдання, дискусійні обговорення, міні-проєкти; на *навчальному етапі* - рецептивно-репродуктивні, умовно-комунікативні та комунікативні вправи, ситуативні завдання; на *коригувальному етапі* - рефлексивні, аналітичні вправи, ситуативні завдання та індивідуальні проєкти.

Таким чином, зроблено висновок, що систематичне поєднання прагматичних і комунікативних підходів, реалізованих через комплекс практичних вправ, значно підвищує рівень міжкультурної компетентності здобувачів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти було встановлено, що поняття міжкультурної компетентності у сучасній науковій літературі розглядається з позиції різних підходів. Їх аналіз дав змогу визначити міжкультурну компетентність як *здатність особистості ефективно й доречно використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації у різних ситуативних контекстах на основі сформованої системи знань, умінь, навичок та цінностей*. Така здатність здобувачів освіти найбільше розвивається і повною мірою розкривається під час вивчення іноземної мови.

Виокремлено підходи, методичні принципи, які знаходяться в основі формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти. Визначено, що найбільш важливими навичками і вміннями, розвиток яких сприятиме ефективній міжкультурній комунікації здобувачів є: комунікативно-прагматичні (володіння засобами вираження культурно зумовлених значень відповідно до мети спілкування, володіння комунікативними стратегіями), дискурсивні (побудова логічних, контекстуально релевантних висловлювань, здатність коригувати висловлювання, уникати непорозумінь), соціолінгвістичні (розуміння соціальних ролей, статусних відмінностей, культурних норм поведінки); рефлексивні (здатність до рефлексії, усвідомлення культурних смислів та упереджень) уміння і навички.

З-поміж знань, що знаходяться в основі формування міжкультурної компетентності виділено *соціолінгвістичні, паралінгвістичні, прагматичні знання*.

До основних методів, які використовуються у процесі формування міжкультурної компетентності відносимо комунікативний метод, ігрові методи, метод проєктів, метод кейсів.

Проаналізовано лінгвістичні засади формування міжкультурної компетентності, зокрема роль фонових знань, реалій та безеквівалентної лексики. Охарактеризовано мовленнєві стратегії і тактики та визначено їх роль у формуванні міжкультурної компетентності.

Визначено комунікативно-прагматичні особливості розвитку міжкультурної компетентності, які охоплюють прагматичну доречність, стратегічні та дискурсивні механізми, інтерактивні уміння, лінгвопрагматичні засоби та когнітивні операції, спрямовані на інтерпретацію та продукування висловлювання відповідно до норм іншої культури. Вони формують практичний вимір міжкультурної компетентності, забезпечуючи здатність здобувачів ефективно взаємодіяти у багатокультурному просторі, інтерпретувати комунікативні наміри співрозмовника та адаптувати власну мовленнєву поведінку до ситуації.

Розроблено комплекс вправ і завдань для формування міжкультурної компетентності. Вправи доцільно застосовувати на: *підготовчому* (умовно-комунікативні, комунікативні вправи, ситуативні завдання, дискусійні обговорення, міні-проєкти); *навчальному* (рецептивно-репродуктивні, умовно-комунікативні та комунікативні вправи, ситуативні завдання); *коригувальному* (рефлексивні, аналітичні вправи, ситуативні завдання та індивідуальні проєкти) етапах розвитку міжкультурної компетентності.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що ефективне формування міжкультурної компетентності здобувачів вищої освіти можливе лише за умови інтеграції теоретичного, лінгвістичного та практичного компонентів, що забезпечують гармонійний розвиток особистості здобувача, здатної до конструктивної взаємодії в умовах культурного різноманіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81 – 109.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. К. : Академія, 2004. 344 с.

3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 45 – 50.

4.Бондарчук О. Ю., Пасик Л. А., Рись Л. Ф. Особливості формування міжкультурної компетентності на заняттях із німецької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 37. Том 1. С. 190–196. DOI : https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-30

5.Буднік А. О. Формування дискурсивних умінь майбутніх філологів: культурологічний аспект навчання мови. *Науковий вісник південноукраїнського педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. №2 (127) 18. С. 7 – 10.

6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [пер. з англ. О.М. Шерстюк]; наук. ред. укр. вид-ня С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.

7.Закон України «Про вищу освіту». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

Закон України «Про освіту»:URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

8.Зеліковська О. О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.* Професійна педагогіка. 2018. С. 129–135.
DOI: 10.32835/2223-5752.2018.15.129-135.

9. Князян М. Міжкультурна компетентність майбутніх медичних працівників: сутність, структура та формування в процесі засвоєння іноземних мов. *Наука і техніка сьогодні, 1 (29)*. 2024. С. 479–487.

10. Козубовська І. В., Васьків С. Т. Міжкультурна компетентність вчителя в багатонаціональній державі. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота*». 2017. Вип. 2 (41). С. 129–132.

11. Копил Г. О. Інтеркультурологічні аспекти ділового спілкування як предмет міжкультурного тренінгу. *Вісник Житомирського державного університету.* 2011. Вип. 56. С. 3-8. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5009/1/ vip_56_1.pdf.

12.Костенко Д., Чернуха Н. Формування міжкультурної компетентності у студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету. *Науковий вісник Донбасу.* 2019. № 1 - 2 (39 - 40). URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/kvdosu.PDF

13. Костюк С. Система вправ для формування компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського.*2018. Випуск 2. (109). Частина 2. Педагогічні науки. С. 71 – 76.

14. Любас А. Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців бойового та оперативного забезпечення. Дис. на…. доктора філософії за спеціальністю 015 – професійна освіта. Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів, 2020. 316 с.

15. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: Академія. Серія «Альма-матер». 2012. 285 с.

16. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал*. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97 – 108.

17. Маслова Т. Б. Прагматична складова іншомовної компетентності. *Іншомовна освіта педагога: виклики, проблеми, перспективи*. С. 106 – 109. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/maslova_Pragmatic%20component%20of%20foreign%20language%20competence.pdf

18. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б. та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

19. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. URL: https://mon.gov.ua/npa/metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini

20. Мрачковська М. М. Культуротворче середовище як фактор формування готовності до міжкультурної комунікації у майбутніх менеджерів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Збірник наукових праць*. Вип. 49. КНЛУ. 2014. С.130-134.

21. Осадча О. Фонові знання, як важливий аспект формування міжкультурної компетенції. *Південний архів.* 2018. №72, Т.2. С. 130–132.

22. Пилип Т. Структурний аналіз міжкультурної компетентності лікарів-терапевтів. *Нова педагогічна думка.* 2016. 2 (86). С. 90 – 93.

23. Полонська Т. К. Міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність як основа навчання іноземної мови в сучасній гімназії. *Тенденції забезпечення якості освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 22 січня 2021 р). Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021.С.44–46.

24. Подорожна К. Проблема класифікації реалій та виокремлення історизмів у ній. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2014. Вип. 2. С. 272-276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2014_2_55

25. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 15 – 24.

26. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

27. Резунова О. С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. Журнал *Науковий огляд*. 2021. № 1 (73). С. 28 – 40.

28. Сидорчук Н. Г. Порівняльний аналіз понять «компетенція» та «компетентність» як складних психолого-педагогічних феноменів. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2015. С. 78 – 81.

29. Сливка М. І. Функціонально-когнітивні відповідники українських історико-культурних реалій в англомовних виданнях : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. НАН України, ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ, 2007. 206 с.

30. Скляренко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь. *Іноземні мови*. 1999. №3. С. 3–7.

31.Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». URL: https://mon.gov.ua/static-

objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf

32. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. В*існик НАДУ*. 2015. № 2. С. 19 – 28.

33. Тарнопольський О.Б., Кабанова М. Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручн. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.

34.Хало З. П. Формування міжкультурної компетентності вчителя у викладанні іноземної мови. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2021. Т. 1. No 3. С. 136-140. URL: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.20

35. Чжао Ж. Компонентна структура міжкультурної компетентності майбутніх учителів філологічних дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 64. Том 2. 2023. С. 122 – 126.

36. Шилінська І., Кавун Ю. Аналіз сучасних підходів до визначення сутності поняття «міжкультурна компетентність»: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.: «Сучасні тенденції у філологічних і педагогічних дослідженнях: вітчизняний і міжнародний вимір». м. Тернопіль, 21 березня 2015 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 211 – 214.

37. Bennett M. J. Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings. Yarmouth, ME: Intercultural Press. 1998. P. 1 – 34.

38. Bennett M.J. Becoming interculturally competent. In J. Wurzel (Ed.), Toward multiculturalism : A reader in multicultural education (2nd ed.), Newton, MA : Intercultural Resource Corporation. 2004. P. 62–77.

39.Bennett J. M. Toward Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity. In R. M. Paige (Ed.), Education for the Intercultural Experience. Yarmouth, ME: Intercultural Press. 1993. P 21 – 71.

40. Brown P., Levinson S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage.* Cambridge: Cambridge University Press. 1987. 345 p.

41. Bolten J. Was heißt «Interkulturelle Kompetenz? Perspektiven für die internationale Personalentwicklung». In: V.Künzer/ J.Berninghausen (Hg.): Wirtschaft als interkulturelle Herausforderung. Fft./ M. 2007. P. 21-42

42. Byram M. Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/284893286_Assessing_intercultural_competence_in_language_teaching

43. Byram M., Zarate G. Defining and Assessing Intercultural Competence: Some Principles and Proposals for the European Context. Language Teaching, 1996. № 44. P. 239 – 243. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mikebyram.com/wp-content/uploads/2025/09/1a-byram-and-zarate-1996-defining-and-assessing-intercultural-competence.pdf

44. Byram M., Nichols A., Stevens D. Developing intercultural competence in practice. New-York: Multilingual Matters, 2001. 296 p.

45. Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education.* 2006. Vol. 10, no. 3. P. 241–266. URL: https:// doi.org/10.1177/1028315306287002

46. Deardorff D. K. *The SAGE Handbook of Intercultural Competence / edited by K.* Deardorff. SAGE Publications. 2009. 532 p.

47. Fantini A. E. Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D. K. Deardorff (Ed.), The SAGE Handbook of Intercultural Competence. Thousand Oaks, CA: SAGE. P. 456–476.

48.Fantini A. E. Exploring and assessing intercultural competence. *Final research report 07-01-2007.* Center for Social Development George Warren Brown School of Social

Work. Washington University. URL : http://csd.wustl.edu/Publications/Documents/RP07-01.pdf.

49. Gudykunst W. B., Kim Y. Y. *Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication.* Boston.New York: Routledge. 2017.

50. Hall E. T., Hall M. R. Understanding Cultural Differences. Intercultural Press Inc., 1990. URL: https://journals.sagepub.com/doi/ abs/10.1177/002194369202900408

51. Hall E. T. The silent language. Garden City. N.Y.: Anchor, 1959. 217 p.

52 Hymes D. (1972). *On Communicative Competence.* In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics.* Harmondsworth: Penguin Books.1972. P. 269–293.

53. Kim Y. Y. Adapting to a New Culture. In Gudykunst W. (Ed.). Theorizing about intercultural communication. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2005. 256 p.

54. Knapp K. Intercultural Communication in EESE. 1998. URL: http://www.cs.uu.nl/docs/vakken/bci/programma/intercult.html

55. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikationsfahigkeit als Lernziel / A. Knapp-Potthoff, M. Liedke (Hrsg.) *Aspekte Interkultureller Kommunikationsfahigkeit*. Munchen: iudicium. 1997.

56. Komar O., Dzhurylo A. Development of future foreign language teachers' intercultural communicative competence in the context of education globalization. *Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University*. 2024. № 2. С. 46–55. URL: https://doi.org/10.31499/23074906.2.2024.306322

57.Kramsch C. *Context and Culture* in language Teaching. Oxford: Oxford University Press.2004. 292 p.

58.Rogers E. M., Steinfatt T. M. Intercultural Communication. Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. 292 p.

59.Thomas J. Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics. London : Longman, 1995. 224 p.

60.Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure. Applied Linguistics. 1993. №4. P. 91-112. URL: https://doi.org/10.1093/applin/4.2.91

61.Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel,E. R. (2010). *Communication Between Cultures.* Boston: Wadsworth. 2010.

62.Ting-Toomey S. *Communicating Across Cultures*. New York: The Guilford Press. 1999. 310 p.

63. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure. Applied Linguistics. 1983.№ 4, P. 91-112.URL: https://doi.org/10.1093/applin/4.2.91

64.Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words (English, Russian, Polish, German, and Japanese). New York–Oxford, 1997. 317 p.

65.Wierzbicka A. Cross-cultural communication and miscommunication: the role of cultural keywords. *Intercultural Pragmatics*. 7 (1). 2010. P. 1 - 23.

66. Zenya L., Roman S., Kolominova O. Developing intercultural communicative competence of pre-service teachers through fulfilling professional didactic tasks. The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series : Pedagogy. 2017. No 4. P. 145-154. URL: https://doi.org/10.25128/2415-3605.17.4.19